

Industrijski grad Džubeil u Saudijskoj Arabiji, Glavni urbanista Arhitekta Vukan Žikić

U ovom broju:

Ljiljana Bogdanović: **Džubeil, grad iz bajke**, str. 2–3;

Arh. Vukan Žikić: **Osnovne informacije o novom gradu Džubeil** (tekst M.Č.), str. 4–8;

Arh. Rajko Tatić: **Topčiderska pozornica u Beogradu** (tekst M.Č.), str. 9–21;

Arh. Djordje Alfirević: **Trg ispred Beogradskog dramskog pozorišta**,

I nagrada na javnom konkursu, str. 22–26;

Arh. Slavko Vulešević: **Institut za majku i dete u Beogradu**, str. 27–29;

Dr.arh.Mihailo Čanak: **Radna klasifikacija pravaca u savremenoj arhitekturi (1)**,str. 30–41;

Hendrick van Loon: **Umetnost čovečanstva kroz vekove (1)**, Preistorija i Egipat, str. 42–49;

In Memoriam: **Prof. arh. Uroš Martinović (1918–2004)**, str. 50–54;

Prof.Dr.arh. Mihailo Mitrović: **Odlazak velikog graditelja** (sećanje: Uroš Martinović), str. 55;

In Memoriam: **Arh. Nikola Maćešić (1927–2003)**, str. 56

UPOZNAJTE ARHITEKTU VUKANA ŽIKIĆA GLAVNOG URBANISTU GRADA DZUBEIL U SAUDIJSKOJ ARABJI

Bilo nam je rečeno da imamo neograničen budžet da na užarenom pustinjskom pesku podignemo veliki lučki i industrijski grad koji će naseeliti 370 hiljada ljudi – kaže Beograđanin Vukan Žikić, arhitekta, koji je na čelu ekipe kompanije „Bechtel“ ostvario san kraja Saudijske Arabije

Piše: Ljiljana Bogdanović

Kada je doznao da je dobio građevni posao u ovoj, beograđaski arhitekta Vukan Žikić uprosto je bio preokretan: bechtel – pet nedelja. Jedine stvari koje su mu važile su mnogobrojnih „taktila 107“, koji su odlučili da baš on dovede životne planove projekatima urbanista na najvećem gradilištu koje je sačinjavali svet iluzija: do sada – pustinjskim gradom Džubeil.

Događaj se to je početak osamdesetih, a vreme kada je pred zaprepaštenom svetom javnosti počelo ostvarenje jedinstvenog i neverovatnog graditeljskog poduhvata: na pustinjskom pesku, dolevo od izlaza, podigao je „džubeil“ grada, koji je, između ostalog, trebalo da bude prebivalište za 370 hiljada ljudi.

Džubeil, tada još nepostojeci grad, zamišljen je kako treba izdžati kraj Saudijske Arabije. Želi da na pesku, čitav natarski pesak Džubeil, u Arabijskom zalivu, uspostavi veliki lučki i industrijski grad, koji je započeo rekonstrukciju od strane „kao „suodržavni“ zakazak, oni su potom izveli projekatima, zajedno sa kompanijom „Bechtel“ iz San Franciska.

„Kako je pobere stvarnima vezija priče iz „Hiljad i jedna noć“, igrom sudbina, jedan od „bechtel“ koji su ostvarili krajnju želju, bio je – Jugoslovin.

Kako je Beograđanin Vukan Žikić postavljen na mesto glavnog od tri glavna projektanta – usuben na užareno to, koje je trebalo da postane najveći grad budućnosti, zbog savremenog tehnološkog arhitekture?

– Bio sam tada „mladi Žikić“, zaposlen u velikoj internacionalnoj građevinskoj kompaniji. Želeći da se vratim bio u „bankeru“ – grada Žikić koji je započeo ponovo stvaranje Beograda. Imao sam plan osobe gradskog inženjeringa, za svoju deceniju – po iskustvu u urbanističkom i građevinskom poslu, na tri kontinenta. Posledno je bio to: bio

„Kako će biti plan?“ – krajnja želja izgleda plan budućeg grada

sem imao šarhu teta, da posle podizanja peskovih gradova veštine, za znanje našeg Podzemca, projektujem neki veliki grad.

Ujedinio, posle višegodišnjeg iskustva u vojsci, vreme soputvenom karijeri, „probuđen“ u Beogradu, podigao je Tjenu: Čileo, Meksiko, Džubeila nova gradova, koje su košarje u San Francisku „Vukanovim naseljima“, Žikić je zahtevao da sve to, pak, „nije njegov san“. Prijateljima je u zaključku rekao da to, bio spreman da se ponudi (preputi) partizinskom preletanju i zapadu u zemlju da, tu, se da opet: sam ta „konstrukcija“ „veliki“ grad.

ŽIKIĆ –

NA TABLU!

Ovo što je izvelo posle nezavršenog iskustva, moglo bi, kakav grubi događajima koji su činili graditeljski poduhvat generacije i svoje – na postare legende.

Legenda počinje povikom na razgovor sa mladim poslovima najveće građevinske firme na svetu – kompanije „Bechtel“, koja broji 182 hiljada građevnih inženjera u svim zemljama sveta, uključujući i Kinu.

– Kada su me pozvali na razgovor o poslovanju

Džubeil, našio sam isti to: „zarčotu u stotinu, kao kada je to, nekada davno, obojao Mladost, govoreći: „Džubeil, najveći grad“ – u Beogradu govoreći „Žikić na terenu!“

Žikić „pred-tereno“ bio je ovim zrikom: obojati najviše ocajnom, domo je posao i uspeh je našao na požarom diktata, na mesu gde je temperatura bila 42 stepena Celzijusa. U toj priči, što je tako se pobeđe dinsto, između ostalog, kada je, tačno, 1966. godine, nepuštivo meso u (urbanističkom) savetu Parleua, oblaču u Kataru, gde grad u kome je Žikić bio je izvešten: mesto u kome postoji, tačno, inženjering: dođe da se stanovnicima, oboju stvarnima, digne sa „preživljavanje“ svih temperatura. Žikić je, između ostalog, za uspešno ispoljenje na „temperaturi“ od minus 42 stepena:

– Nije to, pak, nepuštivo zima: sam budveni, čitav objašnjavajući da se „svetog“ namena bilo radomak Savetnog pola, u savetnom mesu, gde je tako projektivno nastavljanje postojace meso Beig Džubeil.

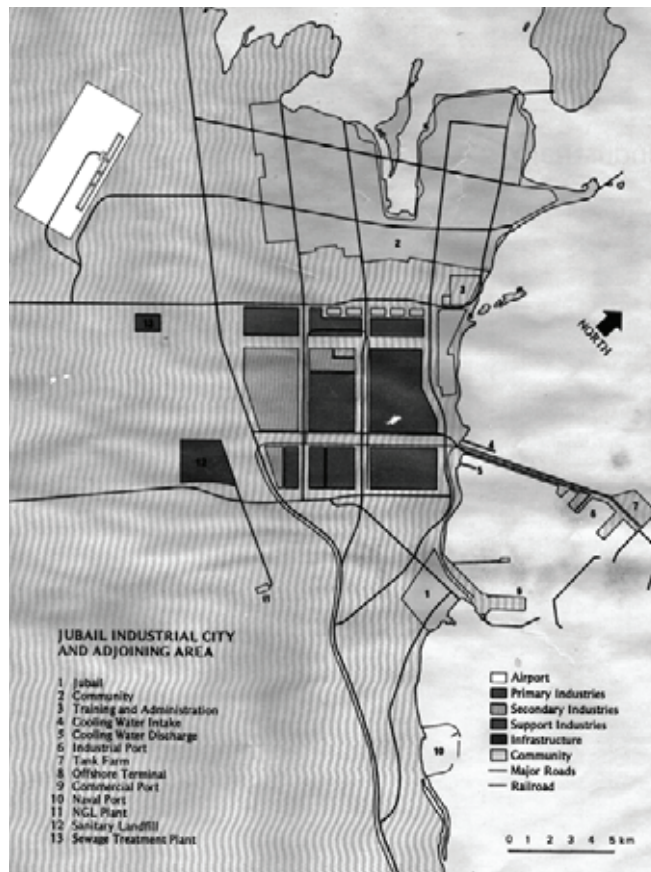
Žikić je to, kaže, zajedno Mesudov posad, koji je tako mesu i posadu, Žikić samu drug Džubeil, u „svojim užarenim Mesudovim posadima, bio je obojano, na mesu na koje je trebalo da nastane grad Džubeil. Na to užareno to: krajem je 1982.

OSNOVNE INFORMACIJE O NOVOM GRADU DŽUBEIL

Glavni urbanista: Arh, Vukan Žikić

Ideja o izgradnji novog industrijskog grada Džubeil na obali Arapskog zaliva, potekla je direktno od strane saudijskog suverena, kralja Fejsala i u stilu "ima se, može se!" krenula je veoma energično u realizaciju osamdesetih godina prošlog veka. Delom sticajem okolnosti (kako skromno ističe autor), ali daleko više blagodareći njegovom bogatom internacionalnom iskustvu, arhitekti Vukanu Žikiću je preko veoma poznate američke firme "Behtel" ponudjeno prestižno mesto glavnog urbaniste i on je, kako se iz priloženog može videti, ovu priliku maksimalno iskoristio, a poziv opravdao.

Kako se iz osnovne šeme organizacije prostora vidi (Sl.1), grad je jakim tampon zonom podeljen na severnu rezidencijalnu i južnu industrijsku zonu. Obe zone imaju širok izlaz na zaliv, ali je raščlanjena konfiguracija obalskog pojasa omogućila da su i ovi izlazi medjusobno striktno razdvojeni. Primarni koncept je veoma jasan i logičan.

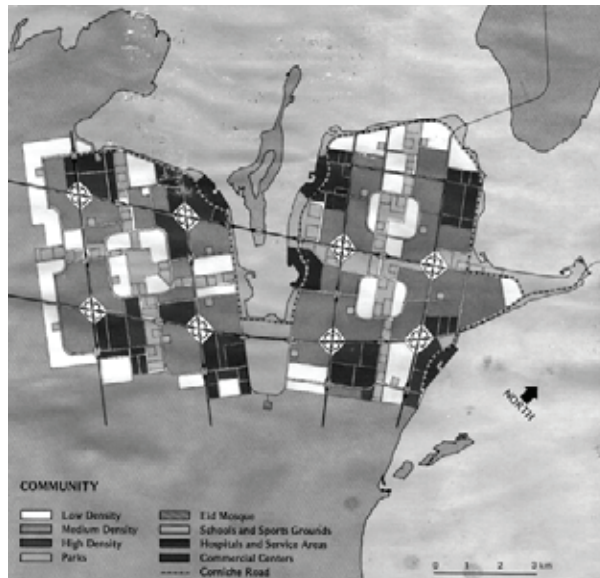
Sl.1 – Osnovna šema organizacije industrijskog grada Džubeil sa striktnom podelom na južnu industrijsku zonu i severnu rezidencijalnu. Ove dve zone su razdvojene jednom tampon zonom koja se proteže u pravcu istok/zapad i kroz koju prolazi glavna pristupna saobraćajnica,

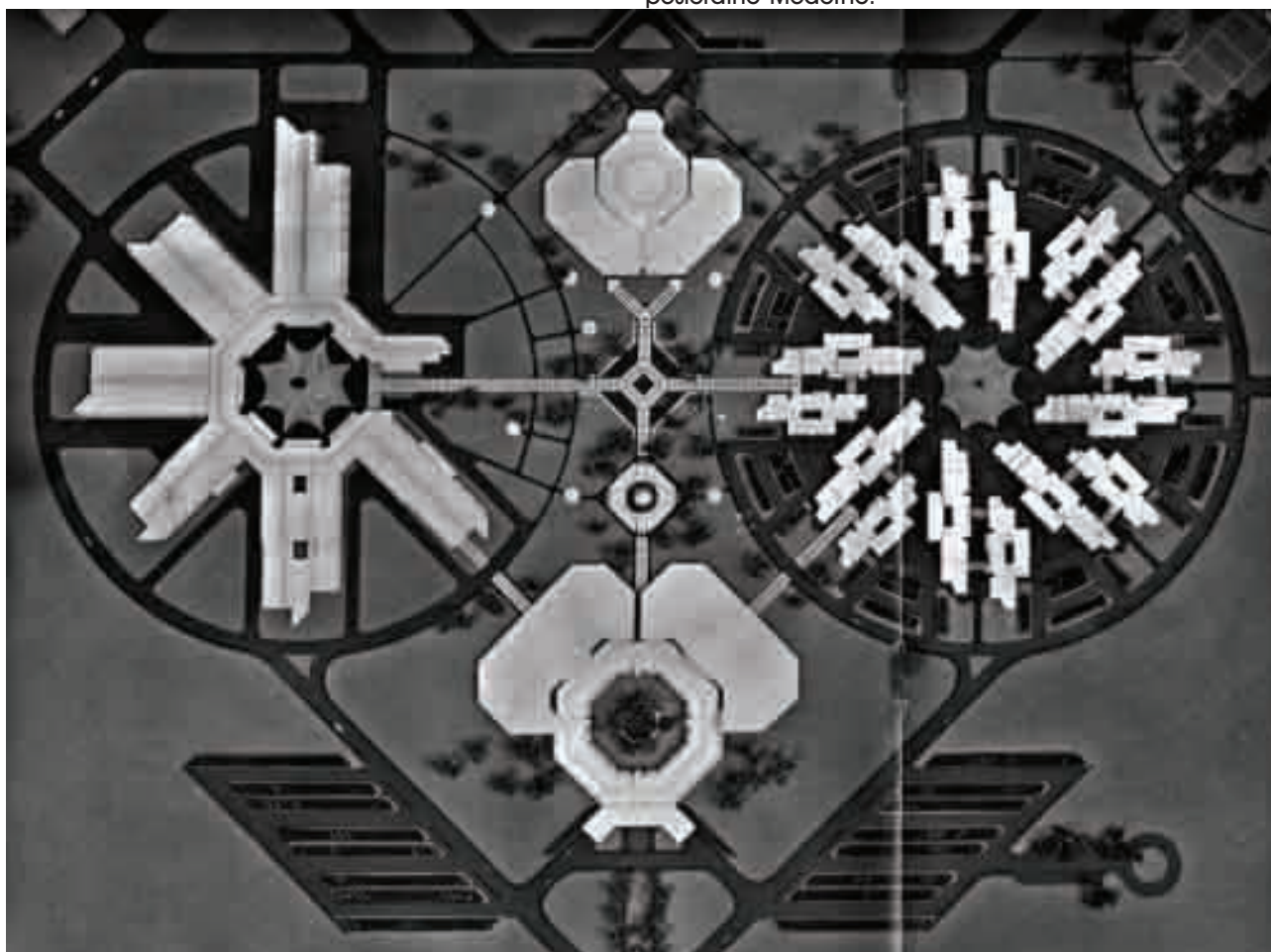
Sl.2 – Deo makete grada koji prikazuje centralni deo rezidencijalne zone sa zalivom koji prostor deli na dva dela, levi istočni i desni zapadni. Svi prostorni segmenti su razradjeni do najsitnijih detalja. .

Severna, rezidencijalna zona je, kako se na sl.3 vidi, podeljena jednim krakom zaliva na dve prostorne celine, od kojih svaka ima po četiri distrikta (kvarta). Svi ovi distrikti su jakim prostornim saobraćajnicama separato- no povezani sa industrijskom zonom tako da je mogućnost zagušenja minimizirana.

Edukacioni centar, prikazan na Sl. 4, jedan je od najznačajnijih punktova u gradu. U doba projektovanja Džubeila, Saudijska Arabija nije raspolagala kvalifikovanom radnom snagom, tako da je jedna od ideja bila da grad u mnogome doprinese masovnom obrazovanju stanovništva i njegovom osposobljavanju za rad u nekih šesnaest različitih industrijskih grana. Dalekovidni suveren je bio svestan potrebe da se u skladu sa postepenim iscrpljivanjem prirodnih resursa stanovništvo osposobi za druge aktivnosti, a Džubeilu je u toj strategiji predviđena veoma značajna uloga.

Sl.3 – Organizaciona šema rezidencijalno/upravne zone koja je krakom zaliva podeljena na dva dela od kojih svaki sadrži po četiri rezidencijalna distrikta sa različitim vidovima izgradnje. Time je izbegnuta ambijentalna monotonija, tako karakteristična za nove gradove posleratne Moderne.

Sl.4 – Organizacija edukativnog centra koji je lociran u tampon zoni između rezidencijalne i industrijske zone. U levom zvezdastom kompleksu je smeštena edukacija, u desnom stanovanje, dok su u donjem i gornjem locirani javni sadržaji. Između ova četiri kompleksa su uspostavljene pokrivene i od sunca zaštićene veze. Ovaj centar predstavlja jedan od najvažnijih gradskih punktova imajući u vidu da treba da formira kvalifikovanu lokalnu radnu snagu, veoma insuficijentnu u doba projektovanja ovog grada.

Imajući u vidu da sredstva za projektovanje nisu bila ograničena, ali se zato tražila perfektna obrada svih delova projekta, planerski tim je primenio sistem Total designa i to od najmanjih stambenih blokova do sagledavanja grada kao celine. U projektovanju rezidencijalnih četvrti težilo se sintezi tradicionalnih vrednosti i zapadnog komfora. Zato su stambeni blokovi koristili već poznati urbani vokabular, sa izolacijom objekata od okvirnih ulica i propelerskim unutrašnjim saobraćajnicama koje okružuju središnu pjačetu (Sl.5).

Sl.5 – Primer stambenog bloka niske gustine sa individualnim objektima u nizu. Interne saobraćajnice su propelerske sa centralnom pjačetom za okupljanje i odmor stanovnika.

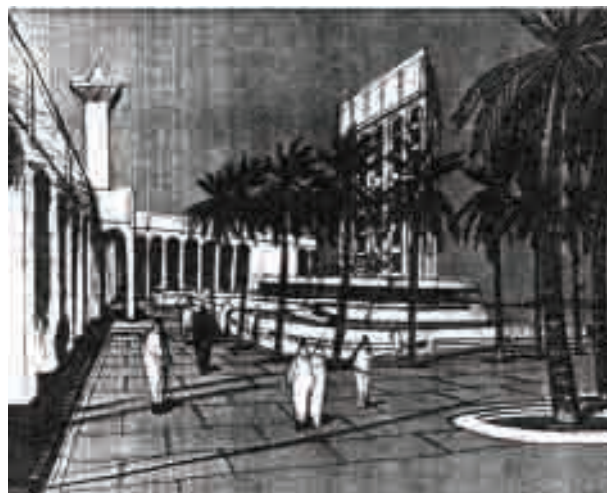
Svi rejonski centri su opremljeni religioznim, zdravstvenim, školskim, sportskim, kulturnim i komercijalnim sadržajima (Sl. 6, 7, 8, 9.)

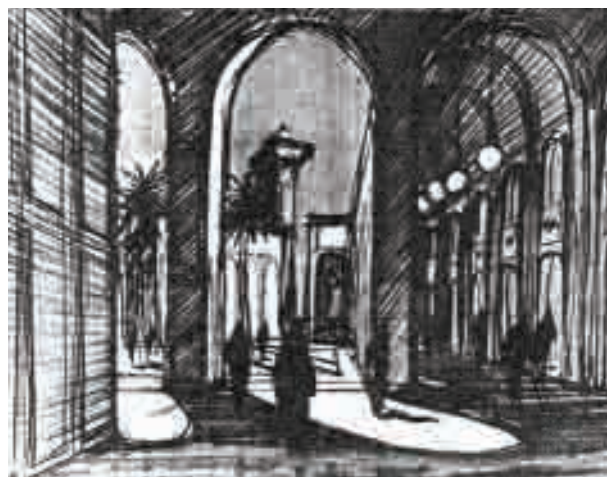
Sl.6 – Reonski centar B, Mošeja

Sl.7 – Reonski centar B, Trg sa auditorijumom

Sl. 8 – Reonski centar B, Trg sa hotelpm

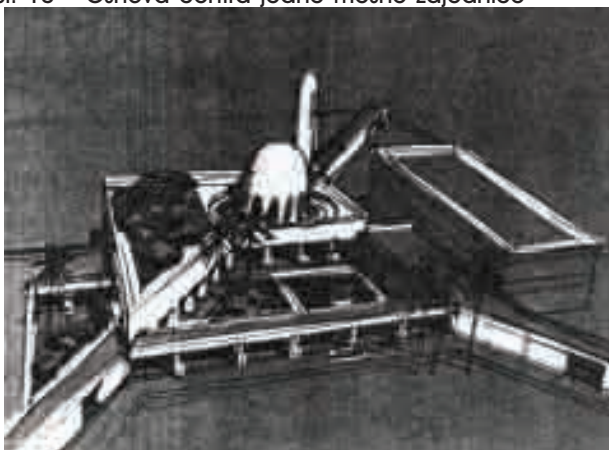

Sl.9 – Reonski centar B, Arkade sa trgovinama.

Jedan distrikt je sastavljen iz više mesnih zajednica sa po cca 2500 stanovnika. Svaka mesna zajednica pored raznolikog asortimana stambenih zgrada i stanova ima i svoj centar sa religioznim, zdravstvenim, školskim, rekreativnim i komercijalnim sadržajima, igralištima itd. Tako su svi ovi sadržaji u još većoj meri približeni stanovnicima (Sl. 10, 11).

Sl. 10 – Osnova centra jedne mesne zajednice

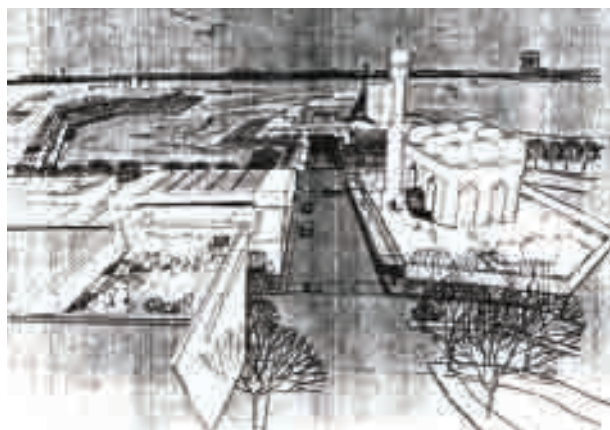
Sl.11 – Pfičja perspektiva centra mesne zajednice

Posebna je pažnja posvećena kretanju pešaka, tako da su u centrima mesnih zajednica projektovane odgovarajuće pešačke placete i ulice (Sl. 12).

Sl. 12 – Pešačke površine u centru mesne zajednice.

Kako je već rečeno, gradski centar je lociran oko zalivskog rukavca koji deli rezidencijalnu zonu na dva dela. Na Sl. 13–17 prikazaćemo nekoliko detalja iz ove zone, koji svedoče o pažnji koju je planerski tim na čelu sa Arh. Žikićem posvetio svakom, pa i najmanjem detalju oblikovanja grada.

Sl. 13 – Panorama gradskog komercijalnog centra

Sl. 14 – Enterijer gradskog komercijalnog centra

Sl.15 – Bay Island hotel

Sl.16 – Enterijer Bay Island hotela

Sl. 17 – Gradski centar Džubeila lociran oko prirodnog morskog zaliva

Arhitekta Vukan Žikić

Rodjen je u Beogradu 1937. g. gde je i diplomirao na Arhitektonskom fakultetu 1961 g. Zaposlenje: Zavod za prostorno planiranje i arhitekturu, Pančevo 1965/66; Odeljenje javnih radova Edmonton, Canada 1966/68; Makaie, Holloway & Ass. Edmonton 1968/71; Odeljenje za komunalne poslove Provincije Alberta, Edmonton, 1971/72; Wright Engineers LTD, Vancouver, Canada 1972/76; H.A.Simons LTD, Vancouver, Canada, 1976/79; Behtel, San Francisco, USA, 1979/83. Autor generalnih planova za nove gradove i naselja u Saudijskoj Arabiji, Kanadi, SAD, Filipinima, Meksiku, Peru, Hondurasu, itd.

TOPČIDERSKA POZORNICA U BEOGRADU

Projektant: Arh. Rajko Tatić

Tekst: Dr. arh. Mihailo Čanak

1 – UVOD

Pre više od pola veka, 1947. god., tada veoma omiljena, a danas veoma osporavana komunistička vlast, u želji da svoje ogladnele građane nahrani ne samo hlebom već i kulturom, povukla je u Beogradu jedan od svojih najuspešnijih poteza realizujući u Topčideru, na mestu nekadašnjeg kamenoloma, izuzetno atraktivnu i šarmantnu Topčidersku pozornicu. Ovaj osetljivi posao je poveren našem velikom arhitekti G. Rajku Tatiću koji je ostvario pravo remek delo organske arhitekture pokazavši kako je moguće jedan ovako voluminozan objekat savršeno uklopiti u postojeći, veoma dramatični prirodni ambijent. Bilo je to doba kada su sindikati organizovali kolektivne posete pozorištima, kada nije bilo televizije i kada su tapkaroši carevali ispred beogradskih bioskopa kad god se davao neki značajniji film (kao na pr. "Bal na vodi" ili "Prohujalo za vihorom"). U prvo vreme (a to je bilo i najlepše vreme), to je bila elitna scena, koncentrisana na najveća operska, baletska i dramska ostvarenja, tako da se odlazak na neku od predstava doživljavao

kao značajan događaj u našim skromnim životima. I danas se sećam kako sam sa pokojnim tečom, ljubiteljem dobre opere, slušao Zinku Kunc i Aleksandra Marinkovića u jednoj prvorazrednoj "Toski", ali i teškog razočarenja kada nam je jedna, ne manje atraktivna "Aida" prekinuta posle prvog čina zbog kiše. A kada su organizatori odbili da predstavu kasnije ponove, to je bio naš rastanak sa pozornicom, ne zbog propalog novca, već zbog uskraćenog zadovoljstva KOJE JE VEĆ POČELO u stilu "Da Bog da imao pa nemo".

Na žalost, imajući u vidu da su se tokom vremena prilike izmenile i:

- da se televizija uvukla u svaki srpski dom,
- da se ukus prosečnog gradjanina preusmerio ka pseudofolku i tehnohaosu,
- da su klimatski ekscesi sve češće uništavali pojedine predstave,
- da smo mi poznati po tome što umemo da izgradimo ali ne i da održavamo,

nije ni čudo što se posle nekoliko godina posrtanja Topčiderska pozornica ugasila i tokom sledećih decenija pretvorila u arhe-

Sl.1 – Snimak glavnog prilaza Topčiderskoj pozornici iz koga se jasno sagledava vešta uklopljenost objekta u napušteni prostor starog kamenoloma uz zanimljivu kombinaciju organskog i romantičarskog pristupa.

ološki memorijal našeg socrealizma koji nije uspeo da preživi tranziciju u nove ere samoupravljanja i tržišne privrede.

Obišao sam je jednog lepog jesenjeg prepodneva 2003. god. i osećao se kao u nekom drevnom grčkom pozorištu. U prostranom gledalištu raste trava a još po neka preostala klupa podseća na prošla vremena. Bilo je tiho, nigde žive duše na vidiku, samo je jedna crno-bela ptičica sa dugačkim repom skakutala izmedju ostataka nekadašnjih redova sedišta. Našao sam se u nekom drugom svetu na mestu koje su skoro svi zaboravili i koje kao da nikom više nije potrebno. I tu naša priča počinje.

Sl. 2 – Bočni pristup Topčiderskoj pozornici

2 – NEKOLIKO REČI O POZORNICI

Imajući u vidu da (na naš užas) jedan deo mladih ljudi koje smo anketirali ne samo da nikada nisu bili na lokaciji Topčiderske letnje pozornice, već nemaju pojma ni da tako nešto uopšte u Beogradu i postoji (sic!), čini nam se primerenim da pre daljeg izlaganja damo kratak opis iste iz pera njenog autora arhitekta Rajka Tatića:

“Topčiderska letnja pozornica je zasnovana u jednom starom napuštenom majdanu koji se nalazi pored samog Topčiderskog parka, u veoma živopisnoj konhi, dobijenoj vadjenjem kamena kroz decenije. Program izgradnje je obuhvatio:

- a/ izgradnju letnjeg pozorišta za oko 2500 mesta za gledaoce sa pozornicom koja zahvata površinu od oko 800 m²;
- b/ izgradnju hotela za glumce koji dolaze na gostovanje sa restoranom za publiku, bifeom i terasama za igru;
- c/ zgradu za garderobe glumaca;

d/ otvorene perone za čekaonice, biletnice i sklanjanje publike za vreme iznenadne kiše, sa stepeništem i prelaznim rampama;

e/ mlečni restoran sa poslastičarnicom;

f/ tramvajske, autobuske i trolejbuske čekaonice;

g/ prostore za razonodu sa veštačkim jezerom, vodopadom i vodoskocima;

h/ uredjenje terase, prolaza, parkova i mesta za dečja i sportska igrališta.

Jedan od važnih urbanističkih i arhitektonskih problema bio je potpuno očuvanje ambijenta izbegavanjem nametljivih arhitektonskih formi. Težilo se iskorišćenju neprolaznog prirodnog oblika i očuvanju draži, jasnoće i vedrine postojećeg prostora. kao celine.

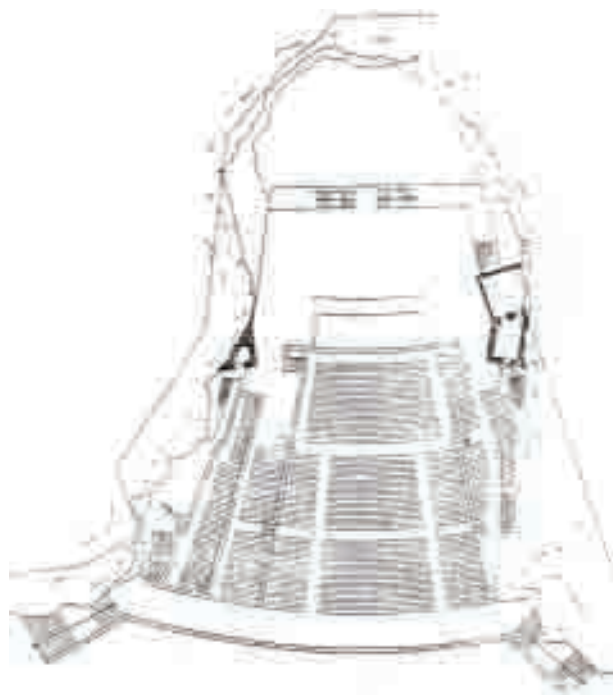
Karakter pozornice je ovde od izvanrednog značaja. Na akustičkim probama je dokazano da je prirodna akustika konhe ostala nedirnutu. Ovo je dokazano i kasnije prilikom prikazivanja velikih operских dela. Taj momenat je bio od odlučujuće važnosti za postavljanje kako oblika gledališta, tako i širine kao i dubine pozornice. Želelo se prikazivanje scena sa sagledljivom i čujnom distancom kao u normalnoj pozorišnoj dvorani, bilo da su u pitanju dramska ili operска prikazivanja. Trebalo je omogućiti prikazivanje velikih scena ali pri tome dati merilo za krajnost. Zbog toga scena sa orkestrom kao i izbor osovine gledališta pri relativno asimetričnim stranama obronaka stena, izmedju kojih je postavljena letnja pozornica, bili su predmet naročite pažnje pri projektovanju. Izabran je položaj glavne osovine tako da je ova postala istovremeno osa arhitektonskog komponovanja i mesto niza akustičkih žiža, sa kojeg je dopiranje zvuka ravnomerno i podjednako intenzivno do svih mesta u gledalištu. Postavljanjem orkestra u izdubljenoj steni postignuto je “dempfovanje” orkestra tako da vokalni ansambl dolazi do izražaja i pri izvodjenju sa velikim brojem instrumenata. Prema tome, pozornica je dobila svoj karakter da se na njoj na otvorenom mogu prikazivati prvenstveno muzička i dramska dela pod uslovima koje pružaju dobre dvorane.

Gledalište je ograničeno sa dveju strana visokom liticom koja je po gornjim ivicama koje su iznad gledališta za oko 30 m visine

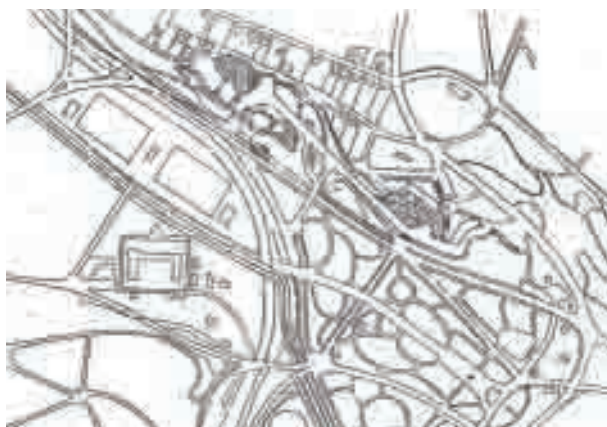
završene bokorima intenzivnog zelenila. Zadnja strana gledališta završena je prilaznom terasom koja je nošena arkadom od lukova raspona 7 m, prizemno postavljenom u blagoj lučnoj liniji. Ova linija čini završni arhitektonski motiv koji se sagledava iz prilaznog otvora u vidu prirodnih vrata izbušenih u steni na samom ulazu u pozorišni "foaje". Do gledališta se dolazi preko dva stepeništa sa strane arkada, a ispod arkada kroz dva tunela dolazi se do donjeg partera. Isti tuneli vode do glumačkih garderoba, kao i do orkestra. Oblik gledališta proističe iz konkavno postavljenih sedišta upravno na pravac glavne osovine, tako da po ovom pravcu sedišta blago prelaze kao sedišta galerije. Ovakav oblik gledališta sferne konkavne površine poda daje dobre vizurne linije za svakog gledaoca. Koncentrične linije sedišta a u isto vreme konkavni oblici podova dati su i galerijama, koje se blago izdižu nad parterom.

Svi radovi su izvedeni u prirodnom kamenu koji je izveden grubo sa jakim fugama, te je kroz tehniku rada izvršeno prilagodjavanje okolnim prirodnim elementima, harmoničnim spajanjem boja prirodnog materijala."

U postojećem stanju, kapacitet gledališta je oko 1700 sedišta, a projektant je predvideo proširenje dodavanjem jedne frontalne galerije čime bi se broj sedišta povećao na oko 2400 sedišta, ali ta galerija nikada nije rea-

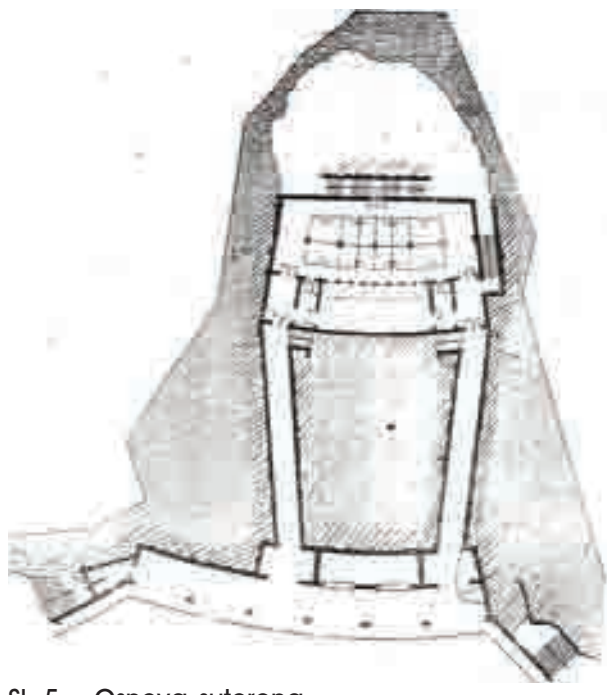
Sl. 4 – Osnova partera

Sl. 3 – Položaj Topčiderske pozornice u veštačkoj kotlini (napušteni majdan) između Topčiderskog parka na jugu i rezidencijalne četvrti na severu.

lizovana. Otvor bine je markiran sa dve kule za osvetljenje reflektorima, koje treba da posluže i kao oslonac za posebnu kapiju kojom bi se zatvarala scena. Kapija je koncipirana na sistemu gurajućih-uvlačućih elemenata, ali ni ona nije realizovana. Nije realizovan ni tunnel koji treba da služi za montažu dekora i da vodi do takodje neizvedene upravne zgrade sa druge strane brda prema glavnoj saobraćajnici. Nije izveden ni hotel.

Pošto se objekat nalazi za 30 m. ispod linije upada sunčanih zraka, cela kotlina u kojoj je locirana pozornica, zaštićena je u popodnevni časovima od jakog sunca. Ozelenjeni prostor ispred pozornice služi kao neka vrsta otvorenog foajea dimenzija cca 250x70 m.

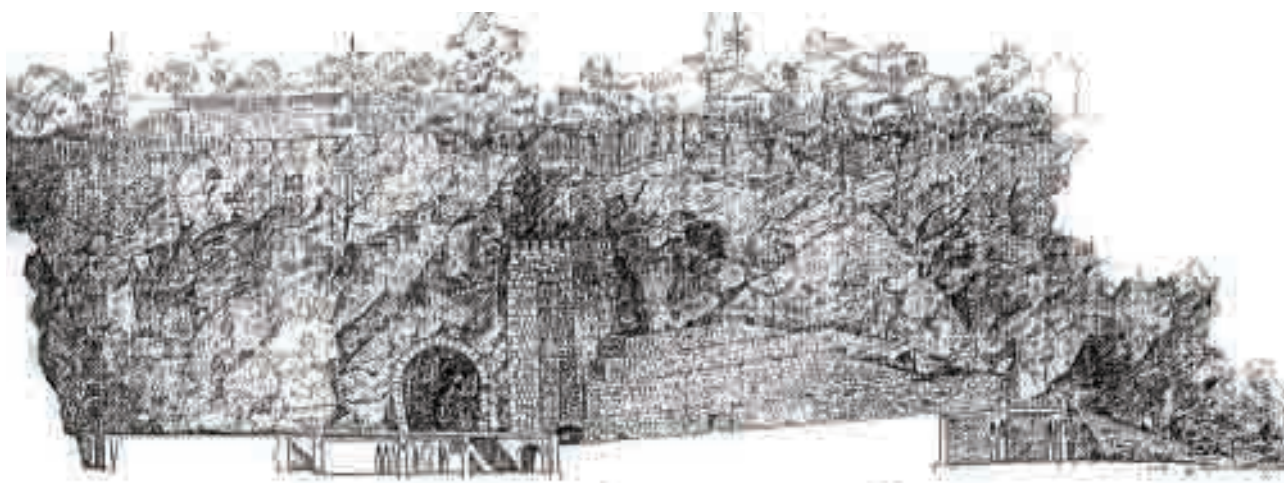
Sl. 5 – Osnova suterena

Sl. 6 – Prednji izgled Topčiderske pozornice bez galerije (crtež Arh. Rajko Tatić)

Sl. 7 – Podužni izgled Topčiderske pozornice prema jugozapadu (crtež: Arh. Rajko Tatić)

Sl. 8 – Podužni izgled Topčiderske pozornice prema severoistoku (crtež: Arh. Rajko Tatić)

Autor je pre vremena automobilske ekspanzije sagledao značaj rešenja saobraćaja budući, da je pozornica odsečena od parka jakom saobraćajnicom, ali nije mogao da predvidi današnje stanje sa hipertrofira-

nim individualnim i veoma redukovanim javnim prevozom. Nakon pola veka neophodna je detaljna revizija svih urbanističkih uslova gde će problem saobraćaja zajedno sa parkiranjem biti verovatno na prvom mestu.

3 – PROBLEMSKA SITUACIJA

U skladu sa sadašnjom situacijom prva i osnovna pitanja koja se postavljaju su:

- da li je u ovom haotičnom trenutku ovakva pozornica ikome potrebna i ako jeste, kome?
- da li u trenutku raspada svih društvenih vrednosti i sveopšte bede, kada se ukidaju narodne kuhinje a u bolnicama nema ni zavoja, ima smisla insistirati na obnovi jedne elitne kulturne institucije i kome bi ona služila i na koji način?
- da li eventualni afirmativni odgovor ukazuje na korisničku grupu koja kulturološkim nivoom svojih potreba i zahteva u dovoljnoj meri opravdava ulaganje sredstava i truda?
- U kojoj meri i na koji način su u toku poslednjih pola veka evoluirali urbanistički i tehnološki parametri i kakve su reperkusije na eventualnu rekonstrukciju pozornice,
- koje su konkretne akcije koje treba preduzeti, itd.

Odgovori koje nudimo su samo radne hipoteze i to vrlo nepouzidane, jer se ne baziraju na širim anketama, ispitivanju kulturološkog tržišta i prethodnom obezbedjenju potrebnih sredstava, kako investicionih tako i eksploatacionih, već samo na inicijalnim pilot anketama na malom uzorku i ograničenim preliminarnim istraživanjima. Dakle, prvi je zaključak da se u ovaj poduhvat ne sme ulaziti bez ozbiljnog:

- istraživanja profila i konkretnih interesa budućih korisnika,
- utvrđivanja programske politike i instrumenata za sprečavanje njene kasnije degradacije,
- utvrđivanja novih urbanističkih parametara i uslova za rekonstrukciju,
- utvrđivanja detaljnog projektnog programa i izrade idejnog rešenja sa aproksimativnim troškovnikom,
- utvrđivanja finansijske konstrukcije uz pronalaženje potencijalnih investitora i utvrđivanja njihovih potreba i finansijske solventnosti.

Naročito se treba čuvati politizacije projekta i njegovog pretvaranja u promotivnu akciju neke od političkih stranaka. Pozornica mora da pripada svima!

Sl. 9 – Pristup Topčiderskoj pozornici kroz tzv. "Kamenu kapiju prema produžetku Bulevara Vojvode Mišića

4 – POTENCIJALNI PROFIL BUDUĆIH KORISNIKA

Pretpostavku da se naša publika može podeliti na veoma tanak površinski sloj tzv. "Intelektualne elite" naklonjene klasičnoj muzici i operi i ogromnu većinu ljubitelja folk, turbo, pank, rok, itd, itd, muzike, trebalo bi tek potvrditi meritornim anketama. Svakako, namera prvobitnih inicijatora izgradnje letnje pozornice u Topčideru bila je da ona služi "radnom narodu", ali se tom prilikom pretpostavljalo da će radnom narodu koji je u to doba bio besomučno kljukan preko radija klasičnom i operskom muzikom, ovakva muzika biti sastavni deo njihovog kulturološkog profila. Ni u snu se nije moglo pretpostaviti da će proces demokratizacije osloboditi našeg prosečnog gradjanina "okova" klasike i razgoliti njegovu prirodnu sklonost ka turbofolku (kod starijih) i hardroku (kod mlađih). Pilot anketa o naklonostima koju smo sproveli u decembru 2003. obuhvatila je samo jednu grupu maturanata opredeljenih za studije arhitekture što je sasvim nedovoljno za donošenje bilo kakvih konačnih zaključaka, ali je ipak od interesa pre svega radi komparacije sa budućim rezultatima obimnijih istraživanja. Ovi mladi ljudi bi u budućem trenutku reaktiviranja pozornice,

već bili finansijski osamostaljeni, pa se mogu smatrati njenim potencijalnim korisnicima.

Prema dobijenim rezultatima, ispitanici od potencijalnih aktivnosti u prvi plan stavljaju filmske i dramske predstave. Na drugom mestu su koncerti džez, rok, tehno, metal i slične muzike. Na trećem mestu su koncerti ozbiljne muzike i mešoviti zabavni programi. Zaostaju operne i baletne predstave, kao i koncerti horske muzike. Na pretposljednem mestu su folklorne predstave a na poslednjem, što je zanimljivo, koncerti zabavne i folk muzike. Ovakav redosled je dosta razumljiv, imajući u vidu da se radi o mladim ali već formiranim ispitanicima koji prolaze kroz period ozbiljnog školovanja.

Nesumnjivo je da će budući vlasnici pozornice morati da vode računa o njenoj maksimalnoj iskorišćenosti i posećenosti i da će, verovatno, permanentnim ispitivanjem javnog mnjenja biti prinudjeni da se prilagođavaju tržišnoj situaciji, pri čemu će morati da biraju jednu od tri osnovne koceptualne strategije:

- elitni objekat namenjen publici visokih zahteva i dubokih džepova sa alternativama uske specificiranosti (na pr. opera i balet) ili sa širom lepezom aktivnosti (na pr. Sava centar);
- objekat namenjen širokoj publici sa različitim interesima i veoma raznorodnim aktivnostima (filmovi, dramske predstave, koncerti, revije, politički sastanci, festivali, itd, kao na pr., Dvorana sindikata),
- objekat namenjen mladoj publici sa akcentom na koncerte rok i zabavne muzike, itd.).

Po sebi se razume da će se, u skladu sa sukcesivnim promenama kulturoloških potreba dominantnih kategorija posetilaca, tokom vremena menjati i programska politika pozornice što može da dovede do njenog unapredjenja, ali i degradacije, kao što je već jednom bio slučaj. Koncept rekonstrukcije bi, dakle, svojom fleksibilnošću trebalo da omogućuje prilagođavanje ovim promenama i da ih uspešno prati. To se može postići samo maksimalnom fleksibilnošću i neutralnošću ovog prostora. Ako se na pr. po svaku cenu insistira na u-

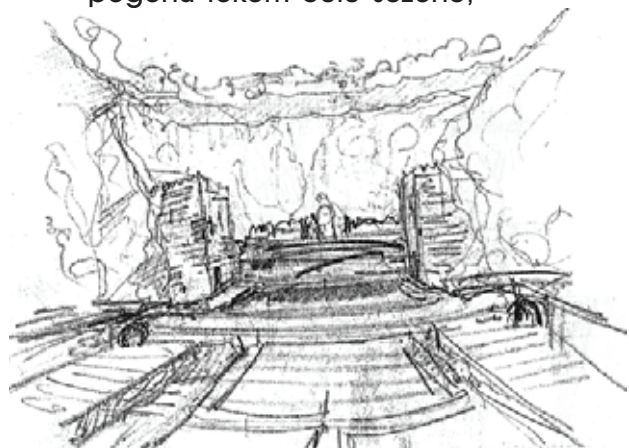
smerenju ka operi i baletu, a kasnije se ispostavi da je broj posetilaca iz bilo kojih razloga nezadovoljavajući, možemo se naći u situaciji iz 60-ih godina kada se pozornica sve više srozavala dok potpuno nije prestala sa radom. Indikativan je i primer nove pariske opere kapaciteta 2700 sedišta, koja je dugo vremena bila nedovoljno iskorišćena jer su se interesi publike usmerili u drugim pravcima, pa je bila primorana da se orijentiše prvenstveno ka stranim turistima.

Sudeći po sadašnjoj situaciji, čini nam se da najveće šanse za preživljavanje ima prvenstveno univerzalni objekat, pa i to isključivo uz energični, domišljati i permanentni marketing.

5 – PREFERENCIJALNI TIP OBJEKTA

Imajući u vidu svoje raspoložive materijalne resurse, interese, prioritete posetilaca, kao i konkretne aktivnosti, budući investitor bi trebalo da se opredeli za jedan od sledećih strukturalnih koncepata pozornice i to:

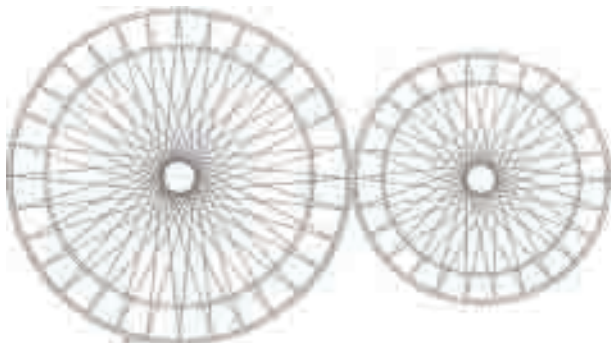
- zadržavanje postojećeg koncepta otvorene pozornice pod vedrim nebom bez zaštite od atmosferilija i uz neophodnu sanaciju ruiniranih delova,
- zadržavanje koncepta otvorenog prostora, ali uz mobilnu zaštitu od atmosferilija koja se može brzo aktivirati i deaktivirati (kišobranski, "koloseumski" ili neki drugi sistemi),
- zadržavanje koncepta otvorenog prostora, ali uz uvođenje stalne zaštite od atmosferilija,
- potpuno zatvoreni objekat koji je u pogonu tokom cele sezone,

Sl. 10 – Perspektiva auditorijuma (crtež: Arh. Rajko Tatić)

U već pomenutoj pilot anketi, najveći broj ispitanika (49.12%) opredelio se za otvoreni

tip pozornice sa mobilnom zaštitom od atmosferilija. Očito je da je umetnički doživljaj pod zvezdanim nebom delom i rezultat globalnog otopljenja ali, možda i više, neke atavističke povezanosti sa prirodom. Pa ipak, i pored toga, ispitanici ne zaboravljaju ni opasnosti od klimatskih iznenađenja tako da im se efikasna mobilna zaštita od atmosferilija čini najprimerenijom. Ovaj koncept, u principu skuplji od fiksne zaštite, nudi atraktivniji prostor jer je sama njegova promenljivost, a naročito sam proces transformacije kome može da prisustvuje i publika, specifičan doživljaj koji se pamti možda više i od same predstave. Ova solucija je razmatrana i tokom 60-ih godina, a projektant Arh. Rajko Tatić je još u ono doba pre skoro pola veka, imao dve varijante mobilnog natkrivanja tzv. "kišobranski" sistem i pneumatski sistem koji bi, da je svojedobno bio realizovan, predhodio velikim pneumatskim konstrukcijama u svetu s početka 70-ih godina.

Sl. 11 – Šema "kišobranskog" natkrivanja pozornice. Šema je geometrijska sa dva kišobrana posebno za gledalište i binu, bez tehničkih detalja.

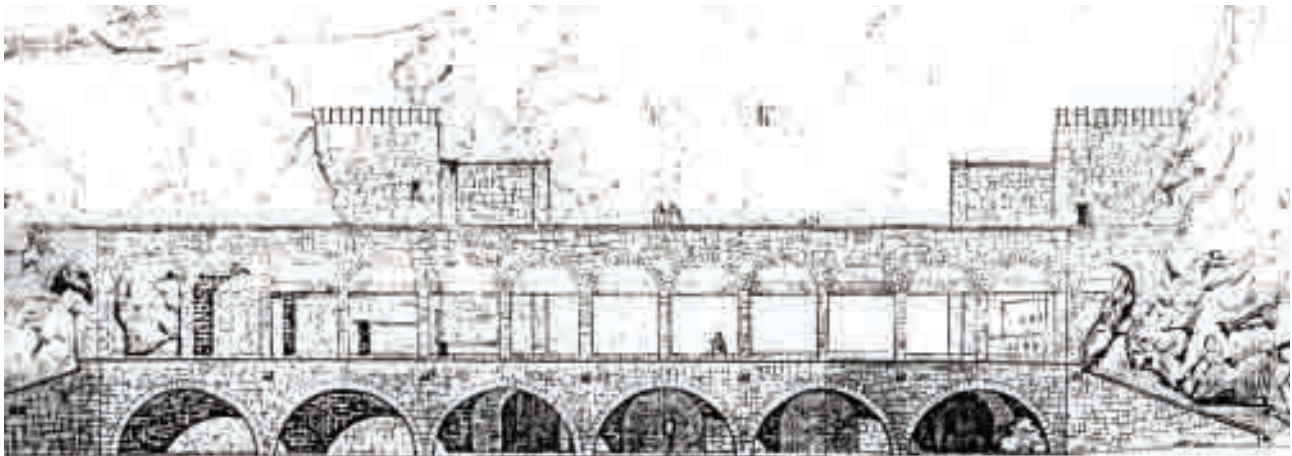
Na drugom mestu u anketi (24.56%) nalazi se otvoreni tip pozornice sa fiksnom zaštitom od atmosferilija. Iako ovakav objekat ima i svojih ozbiljnih problema, kao što su: preterana promaja ispod krova i pregrevanje krova tokom leta, ispitanici, povedeni primerima delimično pokrivenih stadiona, u značajnom procentu daju prednost ovakvom vidu auditorijuma. Skoro svi ispitanici smatraju da pozornicu treba rekonstruisati bez obzira na tešku ekonomsku situaciju u celoj zemlji, dok samo 4% veruje da trenutno nije vreme za to. Objekat i dalje može biti u funkciji samo u toku letnje sezone, ali je opasnost od naglih nepogoda eliminisana, što omogućuje normalno funkcionisanje.

Nešto manji procenat ispitanika (19.30%) opredeljuje se za otvorenu pozornicu bez ikakve zaštite od atmosferilija u svom manje više izvornom vidu. Tom prilikom, pred budućim investitorom se nalaze dve solucije i to:

- da u postojećem prostoru samo realizuju najneophodnije intervencije rekonstrukcije i modernizacije (obnova sedišta, svih instalacija, mokrih čvorova, bine i pratećih prostorija, s tim da samo gledalište zadrži pseudoarheološku patinu prohujale polovine veka,
- da se izvrši kompletna rekonstrukcija i modernizacija svih sadržaja uz dodavanje neizvedenih objekata u svemu prema projektu Arh. Tatića.

Pretpostavljamo da većina investitora neće biti naklonjena romantičnoj prvoj verziji već da će se opredeliti za drugu, manje ekstravagantnu soluciju.

Zanimljivo je da se veoma mali broj ispitanika (samo 7.0%) opredelilo za zatvorenu dvoranu koja bi bila u pogonu i tokom zime. Jedan od razloga je i udaljenost od centra grada i relativno slaba veza gradskog saobraćaja (samo tramvaj br.3). Naši mladi ispitanici su odmah istakli činjenicu da se na gradski saobraćaj kod tačno fiksiranih termina za početak predstava ne sme računati i da između dva tramvaja može da prodje i pola koncerta. Oslanjanje pak na privatne automobile takodje nije mnogo uverljivo zbog nedostatka dovoljnog broja parkinga koji bi se mogli dobiti samo na račun okolnih zelenih površina što bi bilo nedopustivo. Tokom leta ovi problemi se još i mogu kako tako rešiti ali zimi oni ponekada postaju nepremostivi. Dakle, redovno korišćenje pozornice tokom zimske sezone trenutno nam se ne čini naročito perspektivnim, što ne znači da objekat ne može biti poluotvoren sa mogućnošću kasnijeg potpunog zatvaranja. Razume se, ovo zatvaranje vuče za sobom niz dodatnih obaveza kao što je realizacija instalacija grejanja, provetravanja, rekonstrukcije sanitarnih i električnih mreža, itd. Posebna obaveza, koju je veoma teško zadovoljiti je projektovanje zatvorenog foajea sa garderobama, sanitarnim prostorijama, bifeom itd. a koji se može postaviti ili ispod auditorijuma (što zahteva potpunu rekonstrukciju amfiteatra) ili ispred arkada (koje na taj

Sl. 12 – Prednji izgled pozornice sa nadgradjenom galerijom iznad dela partera (crtež: Arh. Rajko Tatić)

način postaju deo enterijera i zaštićene su od daljeg propadanja.).

Veoma je važno pitanje nadgradnje galerije iznad dela partera, koja je predviđena još za vreme života autora. Arh. Tatić je ponudio rešenje koje se i danas može smatrati prihvatljivim. Kameni zid se diže na veću visinu, a iznad svakog prizemnog luka se postavljaju po dva kvadratna otvora. Iako se utisak prvobitne rustikalne lakoće zamenjuje strožijom asocijacijom na rimski Koloseum ili akvadukt, uklopljenost u ambijent se ne gubi tako da sa te strane nadgradnja nije dovedena u pitanje. Daleko je ozbiljnije pitanje: da li je u današnje vreme povećanje kapaciteta auditorijuma sa 1700 na 2400 sedišta uopšte isplativo i da li je moguće i na koji način popuniti povećane kapacitete. Nesumnjivo je da je povremeno moguće organizovati spektakle koji bi mogli da povuku i velike mase ljudi (na pr. festivale rock muzike), ali je skoro sigurno da se permanentna popunjenost ovako povećanih kapaciteta ne bi mogla postići, bar ne u dogledno vreme. Čini nam se stoga, da bi u prednosti bilo rešenje koje ostaje pri parternom auditorijumu, razume se, pod pretpostavkom da je sadašnji kapacitet gledališta ZAISTA 1700 sedišta, što će se verovatno donekle umanjiti zamenom drvenih klupa plastičnim sedištima sa naslonima za ruke. Preporučuje se, takođe, i faznost izgradnje koja bi omogućila da se u nekom budućem periodu galerija može dodati bez radikalnih izmena u primarnom konceptu objekta, a što bi još u idejnom projektu trebalo da bude jasno definisano i tehnološki dokumentovano.

6 – URBANISTIČKI PARAMETRI

Nakon pola veka sa žalošću možemo konstatovati da su neke programske postavke u potpunosti prevaziđene, dok za ostvarenje drugih nisu ostvareni potrebni uslovi. Kao što je već rečeno, reaktiviranje pozornice na ovoj lokaciji zahteva izradu veoma detaljne saobraćajne studije u skladu sa novim makro rešenjima koja u neposrednoj blizini predviđaju probijanje nove magistrale koja treba da poveže Novi Beograd, preko Ade Ciganlije i Topčiderske doline sa Topčiderskom zvezdom. Otvaranje ove magistrale bi nesumnjivo učinilo pozornicu pristupačnom celom Novom Beogradu i povećalo njenu posećenost, ali bi verovatno duboko degradiralo zeleni ambijent Topčiderskog parka. Osim toga, novi standardi o potrebnim parking kapacitetima ne samo da bi za stojeći saobraćaj angažovali najveći deo majdanske kotline tzv. "otvorenog foajea", već bi verovatno zahvatili i krajnji severozapadni deo Topčiderskog parka na kome se trenutno nalazi dečje igralište za zapuštenim jezercem. Svakako, postoji i mogućnost izgradnje višeetažne garaže u krajnjem jugoistočnom delu majdanske kotline ili na lokaciji sadašnjeg rasadnika, što sve treba da bude tema istraživanja u pomenutoj studiji saobraćaja. Studija treba istovremeno da analizira mogućnosti intenziviranja gradskog javnog saobraćaja uz eventualno otvaranje nekih novih autobuskih linija (možda između Banovog brda i Dedinja preko ul. Teodora Drajzera ili Topčiderske zvezde).

Urbanistički uslovi treba da utvrde uslove snabdevanja električnom energijom, izgrad-

nje trafostanica, vezivanja za toplanu (kod zatvorenog objekta), izvodjenja novih instalacionih sanitarnih mreža, kao i sve druge zahteve za uspešno funkcionisanje jednog ovako značajnog auditorijuma. Konačni koncept pozornice će u velikoj meri zavisiti i od konkretnih urbanističkih parametara i konkretnih tehničkih i finansijskih mogućnosti.

Ne bi trebalo zaboraviti da je lokacija Topčiderske pozornice sa svoje severne strane u direktnom kontaktu sa najelitnijom beogradskom rezidencijalnom zonom Topčidersko brdo–Dedinje i da visok nivo buke (kao na pr. kod rock koncerata) može u slučaju otvorenog prostora ozbiljno da ugrozi veliki broj okolnih objekata, što će, možda, navesti urbaniste da insistiraju na zatvorenom objektu kada uslovi projektovanja i izvodjenja postaju daleko komplikovaniji uz znatno povećanje troškova. Kod sporadičnih koncerata to bi još i bilo prihvatljivo, ali ukoliko takve priredbe postanu svakodnevna pojava to može da postane predmet veoma ozbiljnih sporova sa krajnje neizvesnim ishodom.

7 – PROJEKTANTSKE MOGUĆNOSTI

Pokušaćemo da u najkraćim crtama ukažemo na projektantske mogućnosti i probleme raznih, već navedenih tipova auditorijuma.

71 – Otvoreni koncepti bez pre-pokrivanja

Otvoreni koncept bez pokrivanja ima dve varijante i to sa i bez nadgradnje galerije. U obe solucije prvobitni arhitektonski koncept Arh. Rajka Tatića praktično ostaje nepromenjen (vidi Sl. 6, 12, 13). Neophodne intervencije se odnose na rekonstrukciju svih instalacionih mreža, sanitarnih čvorova koji moraju biti u sklopu objekta, gledališta, bine, garderobe glumaca i svih ostalih prostora koji su sastavni deo objekta. Otvoreni koncept zahteva minimalne investicione troškove, ali pričinjava maksimalne zvučne smetnje okruženju i ne rešava probleme sa kojima je pozornica bila suočena tokom svog funkcionisanja. Ukoliko se ovaj koncept prihvati, treba otvoriti mogućnosti kasnijeg pokrivanja, a možda i potpunog zatvaranja objekta. Napominjemo da bi nadgradnja galerije povećala i zahteve za brojem parking mesta u okruženju objekta.

72 – Otvoreni koncepti sa pre-pokrivanjem

Ovi koncepti omogućuju samo sezonsko korišćenje ali uz mnogo veći procent sigurnosti od uticaja vremenskih nepogoda. Veoma su brojni i mi samo navodimo solucije: sa ili bez galerije, sa trajnom ili montažno-demontažnom konstrukcijom, bez otvaranja, sa potpunim ili delimičnim otvaranjem, obešenim, samonosećim, ili kombinovanim pre-pokrivanjem, itd. Ni ovde nije potrebno projektovanje posebnog foajea, pošto se radi o otvorenom konceptu. Prepokrivanje može biti preko:

a/ "kišobranskog" sistema prema ideji autora pozornice Arh. Rajka Tatića, s tim što se otvaranje (a može i bez njega) postiže preko dva horizontalna prstena, od kojih je jedan fiksna dok drugi horizontalno rotira. Autor je predvideo dva kišobrana, jedan iznad gledališta a drugi iznad bine. Kišobran može biti obešen ili stojeći (Sl. 14);

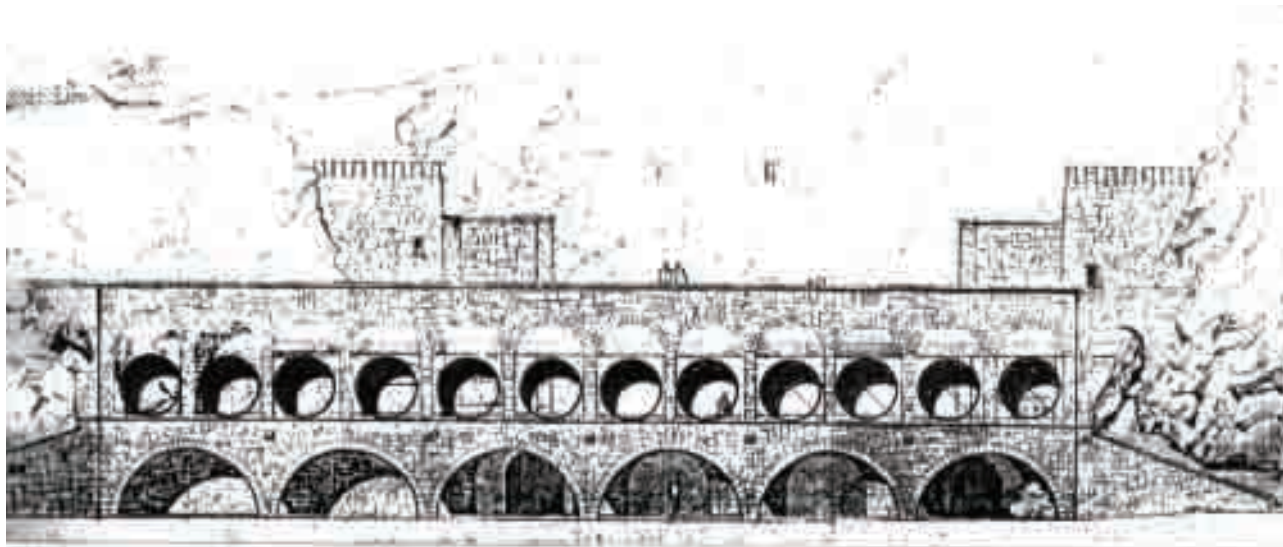
b/ "NLO" sistema u obliku letećeg tanjira koji može biti pneumatski ili ne, sa ili bez galerije, obešen ili stojeći sa pokrivanjem od različitih materijala i sa znatno umanjenim mogućnostima otvaranja. Medjutim dvostruka pokrivača pruža bolju zaštitu od vrućine, kao i od zvučnih smetnji od bobonjanja kiše po krovu koje može da ugrozi izvodjenje. U oblikovnom smislu je preporučljivo da su nosači tanjira (kablovi ili stubovi) što manje vizuelno agresivni kako bi se doživela odvojenost baze od tanjira (Sl. 15);

c/ sistema kablovskih rešetki u jednom ili oba pravca sa obešenom jednostrukom lakom pokrivanjem sa donje strane koja može biti od različitih materijala. U ovom slučaju je moguće delimično otvaranje tavanice klizanjem pojedinih segmenata. Izvodjenje je moguće bez galerije ili sa galerijom (Sl. 16, 17);

d/ sistem prostornih rešetki sa pokrivanjem u vidu zakošene ravne površine, koja se delimično može i otvarati. Prostor može biti:

- bez galerije (Sl. 18) ili sa galerijom,
- otvoren (Sl. 18) ili zatvoren kada se rešetka prepušta sa prednje strane i zastakljuje, a arkade postaju element enterijera,
- sa jednostrukom ili dvostrukom pokrivanjem sa ove strane rešetke, itd.

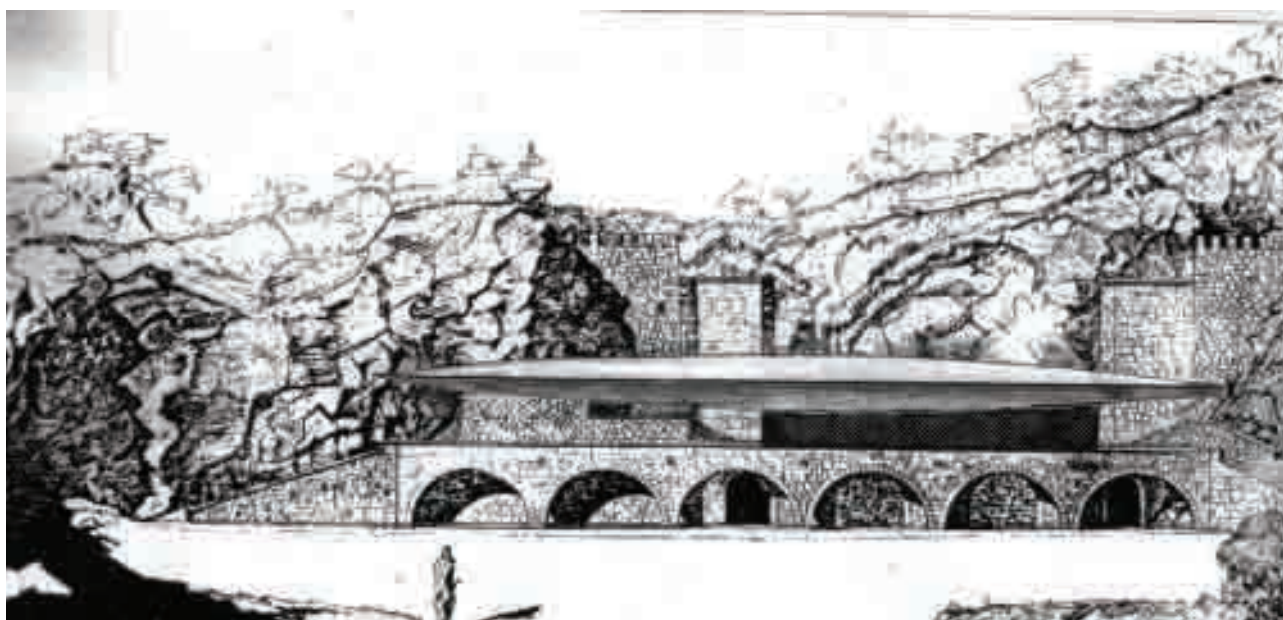
Ovaj sistem je tehnološki jednostavan, fleksibilan i lako izvodljiv u našim uslovima.

Sl. 13 – Primer otvorene pozornice bez prepokriivanja sa nadzidanom galerijom (po ideji Arh. R.Tatića)

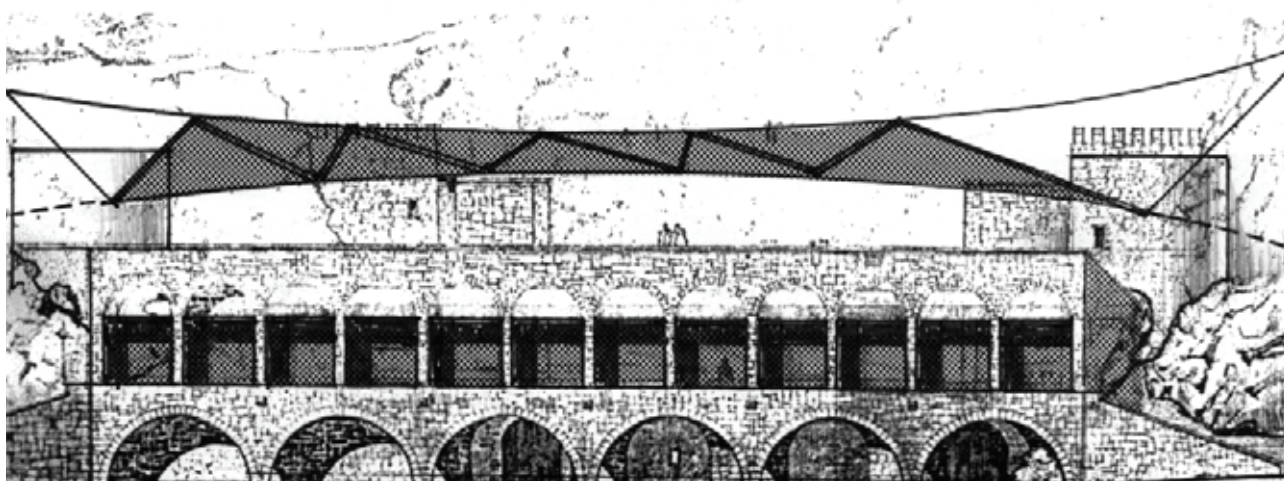
Sl. 14 – Primer otvorene pozornice bez galerije sa tzv. “kišobraskom” pokrivkom (Ideja: Arh.R.Tatić)

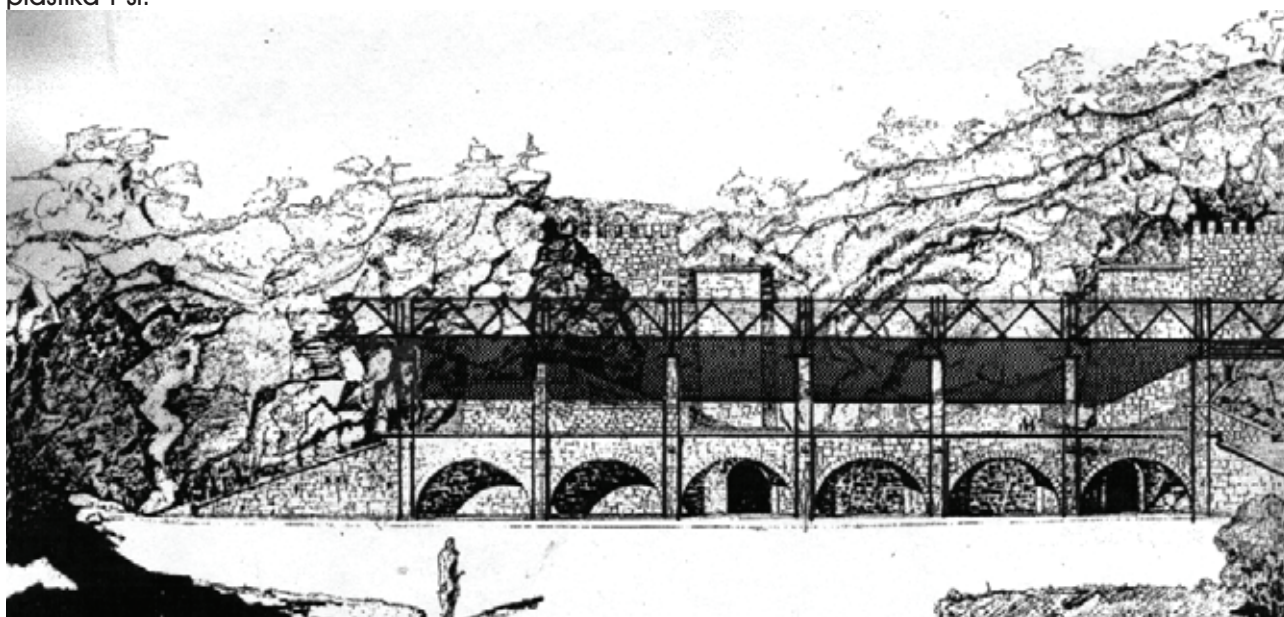
Sl.15 – Primer otvorene pozornice bez galerije sa tzv. “NLO” sistemom prepokriivanja (Ideja: R.Tatić)

Sl. 16 – Primer otvorene pozornice bez (može i sa) galerije sa kablovskom rešetkom o koju je sa donje strane obešena laka prekrivka. Pokrivka može biti platno, plastika i sl.

Sl. 17 – Primer otvorene pozornice sa (može i bez) galerijom sa kablovskom rešetkom o koju je sa obe strane obešena laka prekrivka uz povoljne uslove zaštite od sunca. Pokrivka može biti platno, plastika i sl.

Sl. 18 – Primer otvorene (može i zatvorene) pozornice bez galerije (može i sa) sa roštiljskim ili prostornim rešetkama i ravnom zakošenom krovnom površinom. Otvorene su mogućnosti zakrivljavanja rešetki i delimičnog otvaranja krova, kao i montažnosti konstrukcije. Ovaj sistem je lako izvodljiv u našim uslovima

73 – Zatvoreni koncepti

U ovoj majdanskoj kotlini stešnjenih dimenzija zatvaranje pozornice i njeno pretvaranje u objekat koji se koristi tokom cele godine prouzrokuje niz novih, ne samo tehnoloških, već i prostornih zahteva, od kojih je najteži projektovanje velikog foajea za oko 2000 osoba ispred sadašnjeg objekta. Pri tome je moguće razlikovati dva osnovna slučaja i to kada su postojeće arkade potpuno pokrivene i čine deo enterijera (Sl. 19) i kada su delom otvorene a delom zatvorene (Sl. 20). Moguće je primeniti ramovske konstrukcije, rešetkaste roštiljske ili prostorne rešetke (Sl.19), kupole (Sl. 20) itd. Na Sl. 19 gledalište i bina su pokriveni nekom od pomenuatih rešetkastih konstrukcija, dok je foaje rešen kao staklena bašta sa još jednim redom arkada postavljenim za 10–20 m. ispred starih arkada koje postaju deo enterijera. Na Sl. 20 prikazan je segment geodezijske kupole B.Fullera, ali je moguća primena i drugih kupolastih ili zalučenih rešenja. Ova kupola prelazi preko foajea i gledališta, dok se iznad bine postavlja segment nove manje kupole ili neka druga struktura. Konačno, na Sl. 21 dat je primer sa delimično dekonstruktivističkim konceptom koji je ilustrovan iskošenim zastakljenim kubusom koji samo delimično prekriva arkade a delom ih ostavlja otvorenim. Izgleda da ovakav koncept obezbeđuje više slobodnog prostora spolja oko hola, a jednostavni ali pokrenuti kubus se u daljem postupku može raščlanjavati na mnogo raznih načina.

Još jednom se naglašava da u slučaju potpunog zatvaranja zgrade projektni program mora biti daleko kompleksniji i rezultat ozbiljne interdisciplinarnе saradnje celog niza eksperata medju koje spadaju: arhitekti, gradjevinski inženjeri, urbanisti, projektanti instalacija, akustičari, mašinci, stručnjaci za scensku tehniku, itd, a da će troškovi izgradnje daleko prevazići troškove otvorenih objekata.

8 – UPRAVNA ZGRADA

Arh. Rajko Tatić je iza sebe ostavio i projekat upravne zgrade locirane prema bulevaru koja tunelom treba da bude povezana sa binom, s tim što je predviđeno da se tu-

nel koristi za montažu dekora. Objekat je projektovan u vernakularno/romantičnom maniru (Sl.22) i izvrsno se uklapa u okruženje, ali nije realizovan, pa i njega treba uvrstiti u program rekonstrukcije. Predlaže se detaljna provera aktuelnosti njegovog projektnog programa, dok bi u pogledu oblikovanja trebalo poštovati postojeće rešenje autora Arh. Rajka Tatića.

Sl.22 – Prednji izgled upravne zgrade (Arh. Rajko Tatić)

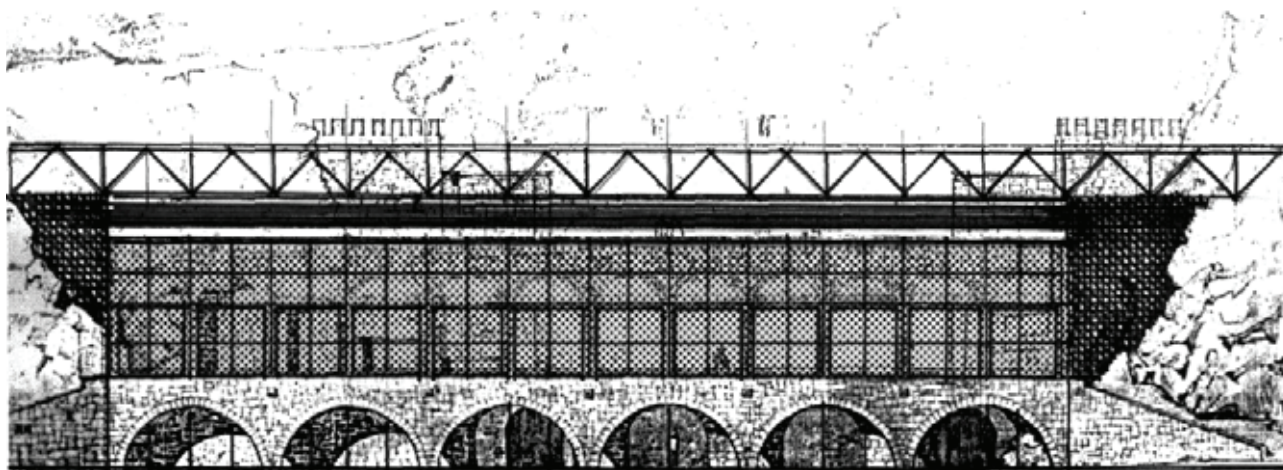
9 – ZAKLJUČAK

Problem rekonstrukcije i revitalizacije Topčiderske letnje pozornice je izuzetno složen i zahteva ozbiljne i obimne pripreme, jer je poznato da greške u prvim koracima prouzrokuju i najveće defekte. Pre donošenja odluke o revitalizaciji, potrebno je prvo utvrditi ko je inicijator radova na rekonstrukciji (grad, opština ili neko treći) a zatim definisati:

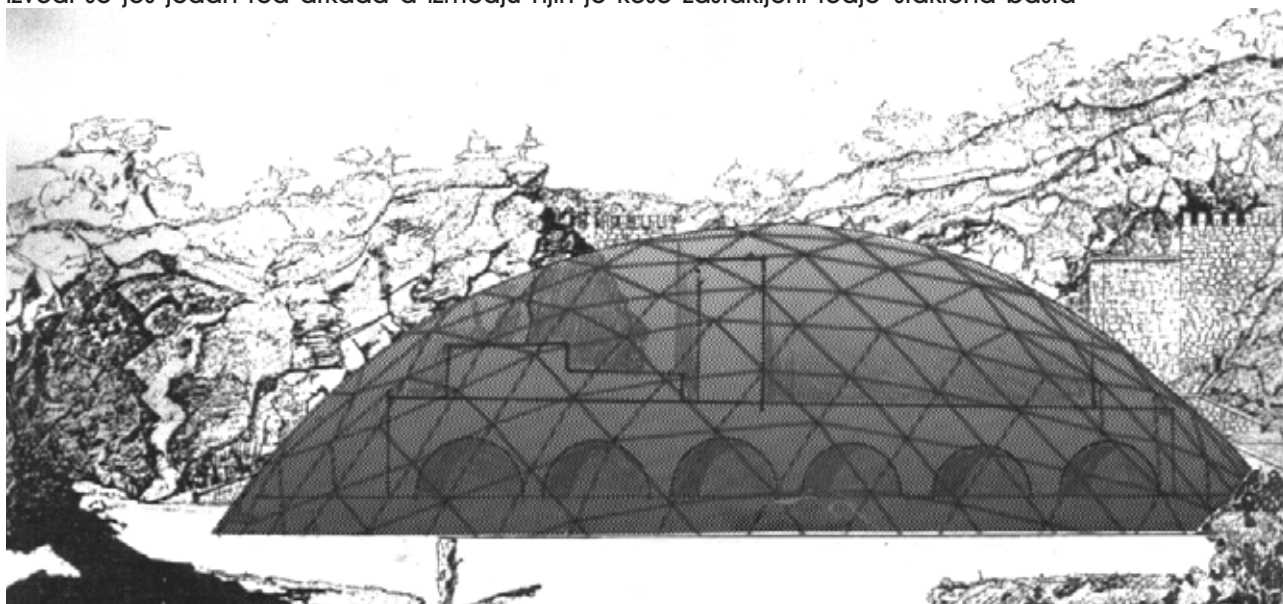
- a/ profil potencijalnih korisnika i njihove konkretne potrebe i prioritete,
- b/ profil budućeg vlasnika (da li je objekat budžetska ustanova izjednačena sa državnim pozorištima, u privatnom (domaćem ili stranom vlasništvu, itd),
- c/ potrebne kapacitete objekta,
- d/ konkretnu namenu objekta,
- e/ karakter objekta (otkriven, pokriven ili zatvoren,
- f/ detaljne urbanističke uslove rekonstrukcije,
- g/ projektni zadatak za usvojeni karakter objekta uskladjen sa Urbanističkim uslovima,
- h/ aproksimativnu procenu troškova gradjenja i troškova komunalnog opremanja.

Posebno se naglašava da tokom ove akcije treba:

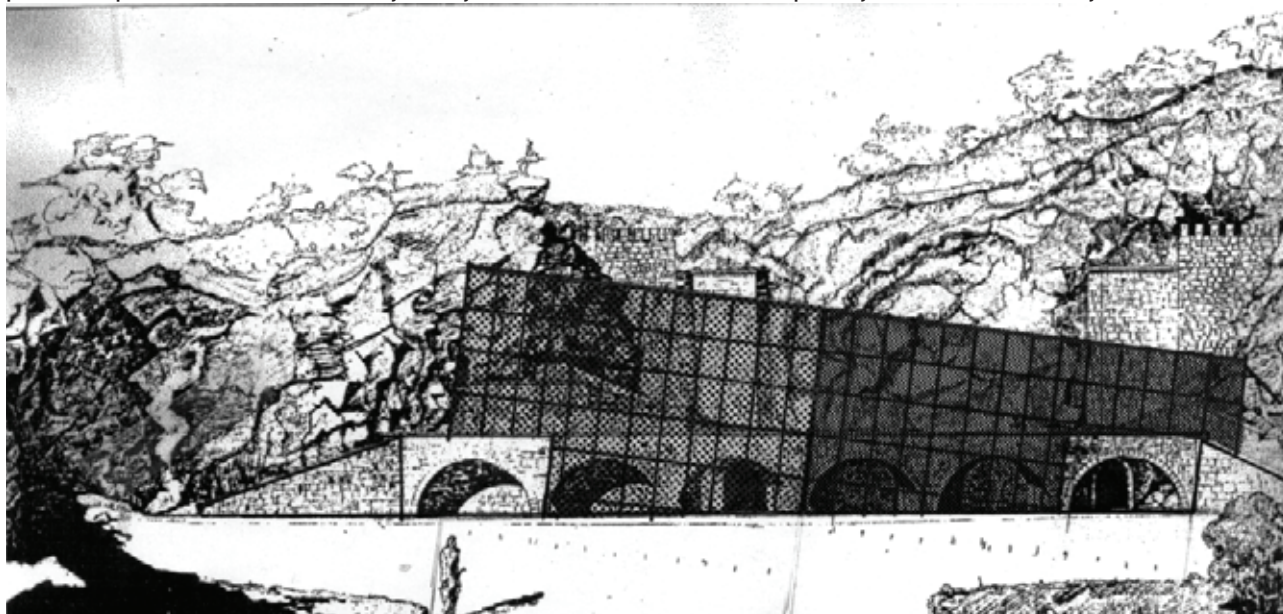
- a/ izbegavati svaki politički marketing uz promociju neke od političkih stranaka, jer bi izmena političke situacije mogla lako da dovede do zastoja radova,
- b/ izbegavati sve vidove protekcionizma i nepotizma u procesu ustupanja projektovanja i pojedinih gradjevinskih radova uz poštovanje svih zakonski utvrdjenih procedura,
- c/ striktno poštovati zaštićena autorska prava autora arhitekta Rajka Tatića, čiji je nosilac porodica Tatić.

Sl. 19 – Primer zatvorenog objekta sa galerijom i rešetkastom krovnom konstrukcijom. Ispred postojećih izvodi se još jedan red arkada a između njih je koso zastakljeni foaje–staklena bašta

Sl. 20 – Primer kupolasto zasvodjenog zatvorenog objekta. Segment geodezijske kupole pokriva i prostor ispred arkada formirajući foaje–staklenu baštu. Arkade postaju element enterijera.

Sl.21 – Primer objekta koji se zatvara zakošenim staklenim kubusom. Arkade su delom otvorene a delom zatvorene i ispred njih se formira foaje–staklena bašta. Ovaj pravac obiluje različitim prostornim i oblikovnim mogućnostima

TRG ISPRED BEOGRADSKOG DRAMSKOG POZORIŠTA

I NAGRADA NA KONKURSU

Djordje Alfrević dipl. Ing.arh.

• *Koncept*

Plato ispred Beogradskog dramskog pozorišta redak je primer prostora u Beogradu, koji ima mogućnost postizanja, **antički gotovo idealne forme**. Postavljene ortogonalne regulacije imaju za cilj **uokvirenje trga i produženje pravca glavne fasade pozorišta**, čime se postiže kontinuitet sa volumenom zgrade kulturnog centra.

Povezivanje pozorišnog, sa platom oko Vozarevog krsta, omogućeno je pešačkom pasarelom preko Mileševske ulice i podzemnim prolazom sa prpratnim sadržajima. Ispod trga predviđena je podzemna garaža koja bi imala pristup iz ulice Gružanske, a u drugoj fazi i iz ulice Mata Vidakovića. Direktno bi se povezivala sa stepeništem u sularenu pozorišta, čime bi se omogućila **suva veza sa foajeom**

1.faza: pristupni plato, glavni pozorišni trg, scena pod krošnjama, galerija trga, garaža ispod trga

2.faza: kulturni centar, atrijumski trg, deo garaže ispod trga.

• *Osnovni elementi*

Pristupni plato ofornijen uz Mileševsku ulicu, služio bi za kratak pristup i izlazak iz vozila. U istoj celini je postavljen displej na kome bi se vršila prezentacija repertoara sa svim dodatnim informacijama.

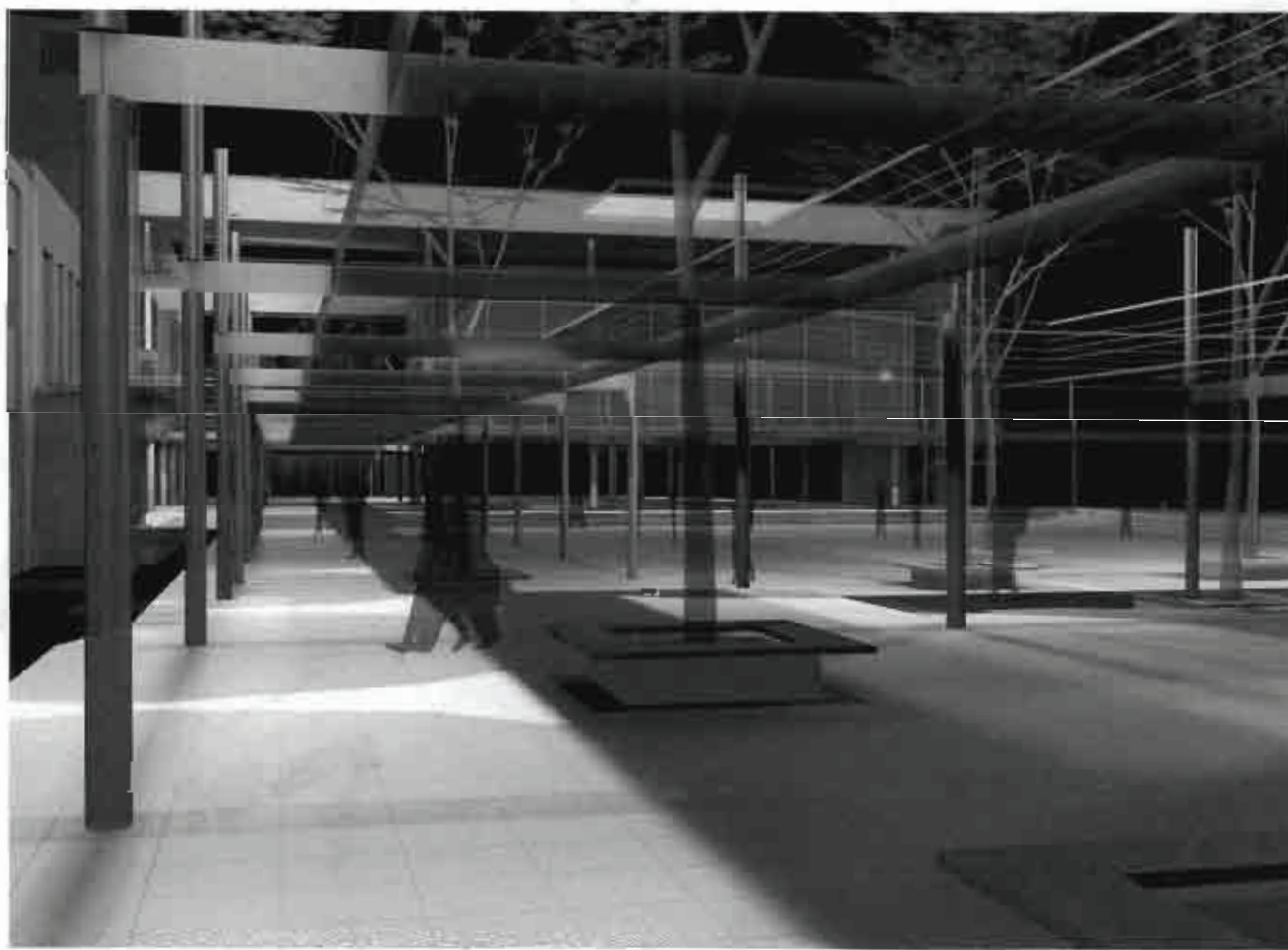
Glavni pozorišni trg nadovezuje se na pristupni plato i sa njim čini logičnu celinu. Na njemu je predviđeno odvijanje predstava i performansa u letnjem periodu (BITEF, BELEF). S tim ciljem su postavljene, na samom trgu, **fleksibilne, klizno-rasklapajuće tribine-bilbord** Kada se ne koriste, mogu biti sklopljene, te i pored skulpturalnih svojstava mogu imati i reklamnu ulogu bilborda.

Scena pod krošnjama predviđena je u zoni postojeće zelene površine (planirano vodeno ogledalo) Bitan element koncepta predstavlja zadržavanje stabala u ovoj zoni, što je uticalo na formiranje i jedne od osnovnih ideja, **„scene na vodi“**, simbolične predstave pojma Beogradsko dramsko pozorište.

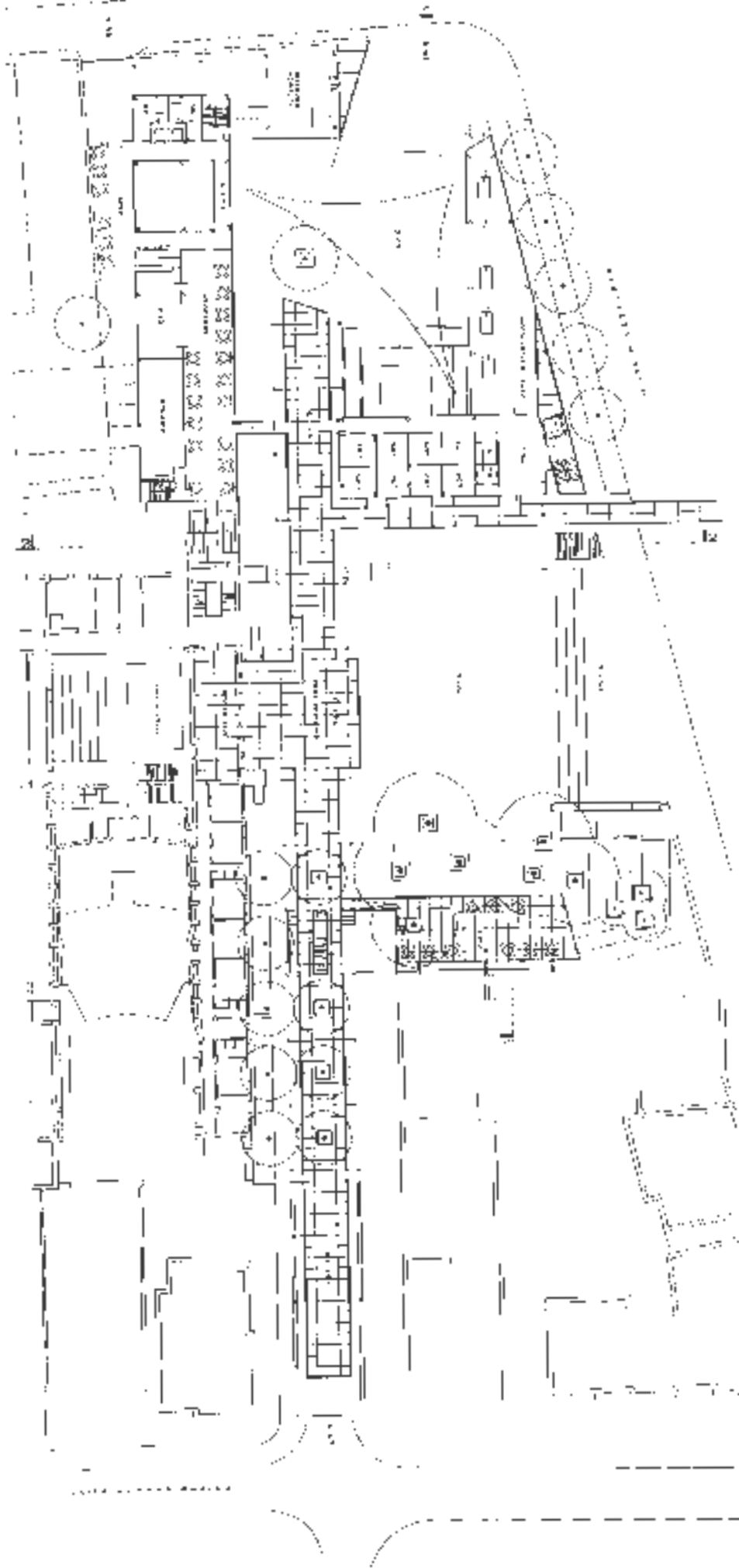
Galerija trga formirana je u vidu nastrešnice, čija je uloga, sem pokrivne, da poveže čitav kompleks u jednu celinu. Sa galerije je direktno omogućen pristup foajeu male scene pozorišta.

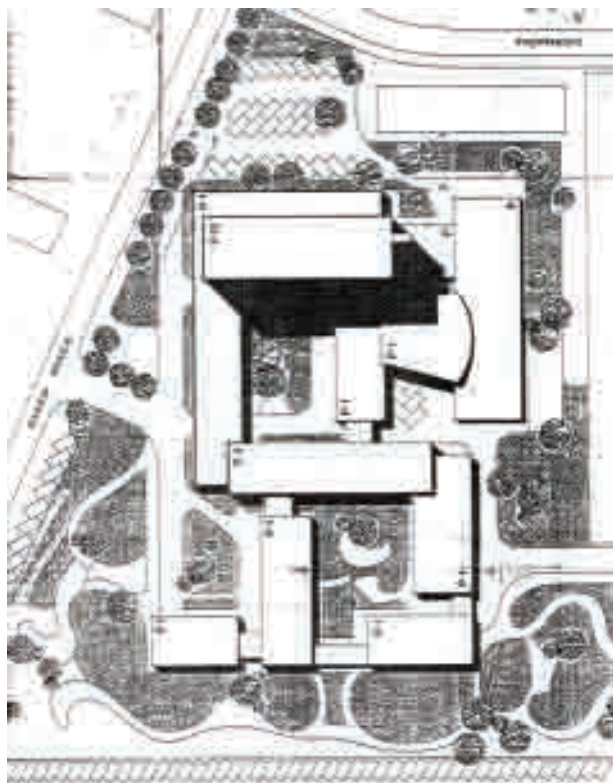

INSTITUT ZA MAJKU I DETE U BEOGRADU

Projektant: Slavko Vulešević, dipl.ing.arh.

Postoje arhitekti koji su univerzalni i koji se sa podjednakom lakoćom prihvataju svih zadataka, počev od memorijala pa do objekata sa najsloženijim tehnološkim i funkcionalnim zahtevima. Postoje, međutim i oni drugi koji se, shvatajući da je svaki segment arhitekture beskrajno složen i u stalnoj promeni, specijalizuju za neku oblast i tu često postaju vrhunski eksperti. Među ove poslednje spada i arhitekta Slavko Vulešević koji se specijalizovao za zdravstvo i koji je u toj oblasti, u tranzitivnom periodu naše posleratne Moderne ostavio za sobom veoma upečatljiv trag. Saradjujući u mladosti sa velikanima naše Moderne, Dobrovićem, Kliskom i Brašovonom, on neko vreme neminovno nosi u sebi pečat Kliskine funkcionalnosti i Brašovonove jednostavne elegancije, što se ogleda i u projektu Instituta za majku i dete na Tošinom Bunaru

Sl.1 – Situacija kompleksa Instituta za majku i dete na Tošinom bunaru u Beogradu (1950/75)

u Beogradu koji je nakon duže gradnje završen 1975 g. U stvari, ovaj kompleks je počeo da se formira još 1950. ali je vertikalni kubus izgradjen znatno kasnije kao rezultat permanentnog povećanja programskih zahteva i potreba korisnika. Trenutno, kompleks sadrži svoj dijagnostički deo, stacionarni deo za smeštaj bolesnika pod tretmanom, naučno

Sl. 2 – Perspektiva institutskog kompleksa posmatrana sa ulice, Projektant: Arh. Slavko Vulešević

istraživački sektor koji je angažovan na unapredjenju metoda lečenja, kao i nastavni deo sa amfiteatrom za redovne skupove domaćih i stranih stručnjaka iz ove oblasti.

Dobro je poznato da su šezdesetih godina zdravstveni objekti tretirani na veoma strog i utilitaran način, pa su i mogućnosti arhitektonskog oblikovanja bile više nego skromne. Pa ipak, arh. Vulešević uspeva da visoki pločasti blok artikuliše preko niza kvadratnih otvora na poslednjoj etaži, koji istovremeno sugerišu da su iza njih neki drugi sadržaji.

Reklo bi se da je druženje sa Prof. Stankom Kliskom našim, u ondašnje vreme, najvećim ekspertom za projektovanje zdravstvenih objekata, ali i njegova prirodna sklonost za racionalno i funkcionalno, usmerila Slavka Vuleševića ka Moderni a posebno ka zdravstvenim sadržajima. Uporedo sa realizacijom Instituta za majku i dete, on sukcesivno i uspešno radi na projektima Dečje bolnice u Kragujevcu, Medicinskog centra u Jagodini, Doma zdravlja u Apatinu, dveju poliklinika u Loznici i Zrenjaninu, Vojnomedicinskih centara u Beogradu i Novom Beogradu, zatim na novom delu Medicinskog centra u Šapcu, kao i u mnogim drugim mestima.

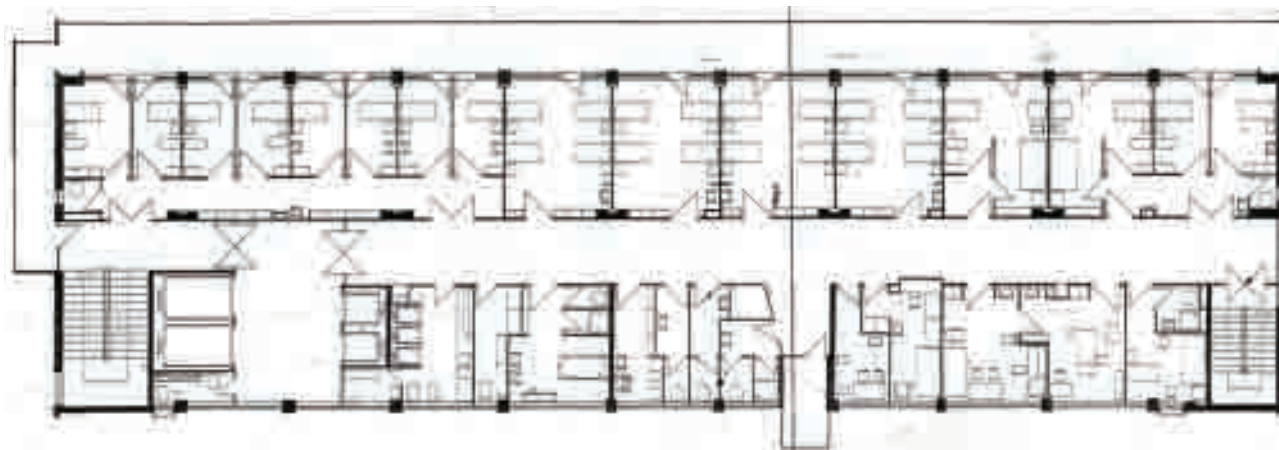
Ovako intenzivno bavljenje zdravstvenom problematikom, dovelo je Vuleševića do konstatacije da je za dobro funkcionisanje zdravstvenih objekata tehnologija i oprema u sve većoj meri od krucijalnog značaja, a da saznanja u ovoj oblasti strahovito brzo evoluiraju. To je za njega bio novi izazov, pa je u veoma brzom vremenu postao naš vodeći

stručnjak za opremanje zdravstvenih objekata i to ostao do kraja svoje veoma uspešne karijere. Tako je učestvovao u opremanju bolnice u Pirotu, vojne bolnice Homs u Libiji, rehabilitacionog centra u Ćupriji, Vojne bolnice u Ljubljani, profilaktorijuma u Irkutsku, porodilišta u Požarevcu, hirurgije u Meljini i Vojnomedicinske akademije u Beogradu.

Svakako, bilo bi malo dosadno baviti se celog života isključivo zdravstvom, pogotovo ako se pojave neke nove mogućnosti, pa tako Vulešević pravi veoma uspešne izlete u stanovanje (stambeni objekti i blokovi u Pančevu, Zavidovićima, Beogradu itd.), školstvo (Učiteljska škola u Tuzli; Nastavni centar Zemunik itd.), javne sadržaje (Dom avijatičara u Prištini, Letovalište gorana Šuplja stena kod Beograda), itd, itd.

Neosporno je da je preko jednog projekta nemoguće sagledati profil i stvaralaštvo jedne tako složene ličnosti kao što je arhitekta Slavko Vulešević. Bilo bi lepo kad bi postojala njegova monografija, ali on nije čovek koji bi se samoreklamirao, njega to prosto ne zanima. Teško je sagledati sve njegove projekte.

Nama ostaje samo nada da saradnja sa arhitektom Vujoševićem nije ni blizu kraja i da će nam on dozvoliti objavljivanje još nekih od svojih projekata, a posebno smo zainteresovani za njegovo, nešto kasnije projektovano i realizovano, letovalište mladih gorana na lokalitetu Šuplja stena kod Avale, koje je projektovano u prijatnom neovernacularnom stilu.

Sl.3 – Tipaska osnova visokog bloka (stacionara) Instituta za majku i dete u Beogradu.
Projektant: Arh. Slavko Vulešević

Sl. 4 – Izgled višespratnog trakta Instituta za majku i dete, u Beogradu, u kome je smešten stacionar

Izgled visokog trakta Instituta za majku i dete u Beogradu, sa stacionarom.

RADNA KLASIFIKACIJA PRAVACA U SAVREMENOJ ARHITEKTURI

Tekst: Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.

1 – UVOD

*"O ljudi, ljudi, premudri stvori,
Ala vas mudrost raspinja, mori!
Kud ste potegli, kud ste se digli?
Mislite da ste do Boga stigli!
Pišete knjige debele, gojne,
Knjige bezbrojne!
O jarkom suncu, o zvezdokrugu,
O severu, istoku, zapadu, jugu,
O životu, a i o smrti,
Kad počnem čitat glava mi se vrti..."*

*A! stvari koje za kuću vrede,
Kako se umiva, kako se prede,
Kako se love miševi kleti,
Kako se vrapci uče pameti,
Ma da vam je mudrost i silna i jaka,
TO morate učiti od nas mačaka!"*
(Čika Jova Jovanović–Zmaj)

E, pa to što ovde kaže ova dobroćudna i priprosta mačka, važi (bar što se mene tiče) i za teoretičare savremene arhitekture. Među njima nećete naći ni dvojicu da su se usaglasili u svojim definicijama i postavkama. Neki su glomazni i svaki čas iz knjige u knjigu menjaju i dopunjavaju svoje stavove (kao Ch. Jencks na pr.), drugi u svojim klasifikacijama mešaju babe i žabe (kao J.Steele), treći govore nekim budibogsnama jezikom, krajnje nejasnim za male "patuljke koji pojma nemaju", itd. Učinilo mi se, dakle, da bi mladim i krajnje neinformisanim ljudima kao što su moji djaci (ali i mnogi od mojih ispisnika) prvo valjalo ponuditi neki što jednostavniji i pregledniji uvod u zamršeni lavirint najosnovnijih tokova i tendencija u savremenoj arhitekturi. Računam, neka oni prvo ovde steknu neku, kakvu takvu globalnu sliku o ovoj oblasti, a onda neka se otisnu u zamamne vode raznih detalja i tumačenja, neka čitaju predivne knjige profesora Ranka Radovića i Miše Perovića, neka rovere po raznim Jencksovim knjigama, a pre svega neka se upoznaju sa konkretnim ostvarenjima raznih autora i pokušaju sami da ih svrstaju u pojedine kategorije, jer će se tako bolje upoznati s njima, a po nešto i naučiti. Shvatite, dakle, ovo kao neku vrstu bukvara. Što bi rekli stari rimljani: "First Things first!". Medjutim, nije sve tako jednostavno kao što na prvi pogled može da izgleda! Lepo bi bilo kada bi svi ti tokovi bili jednosmerni i

jednostavni, ali oni su u većini slučajeva polivalentni, dinamični, međusobno isprepleteni kao svinjska creva, njihove definicije mogu da imaju različita tumačenja, gase se tokom vremena pa opet povampiruju; kao što bi se reklo za krdo prasića: "gicaju se, pa ih je teško prepoznati i prebrojati". To je jedan od razloga zašto su zapisi o savremenim arhitektonskim pravcima toliko brojni, obimni i teško shvatljivi za neposvećene. Da biste te tokove kako tako **upoznali** morate čitati, mnogo čitati, čitati dok vam se sve ne pomuti u glavi, a onda opet čitati i tako celog veka, da biste konačno konstatovali kako ste tek malko zagrebali po površini materije, a da vam, celina i dalje beži i kako rekospo "gica se".

A da biste se usudili da o savremenoj arhitekturi nešto kratko i sažeto **napišete**, neophodno je da o njoj znate ili jako mnogo (da biste umeli da sažimate, što je beskrajno teško), ili jako malo (jer dok plivate po površini mora, vi ne primećujete kolika je dubina ispod vas pa se i ne plašite). Imajući u vidu da ja spadam u ovu drugu kategoriju zvanu "Ignoramus et ignorabimus", jasno je da me je samo velika muka naterala da ono malo informacija kojima (recimo) raspolazem prikupim i ponudim mojim naivnim i dragim učenicima, a onako usput i mojim ispisnicima koji, u neprekidnim suočavanjima sa problemima svakidašnjice nikada nisu imali mnogo vremena da se ovom problematikom bave. Za njih je u ovom trenutku i komarac muzika, a ostaje mi samo da se nadam kako ovaj tekst ili neće uopšte stići do onih nekoliko pravih. poznavalaca savremene arhitekture kod nas, ili da će ga oni ako ga (ne daj Bože) vide, dobroćudno turiti u neku fijoku uz kratak komentar "E, baš svašta k'o na vašaru, ali je Čika Mika drag čičica pa ćemo se praviti da ovo nismo ni videli...". A sada, pošto smo primenili (u psihologiji inače dobro poznatu) "zaštitnu" tehniku: "Ako ja sam sebe iskasapim, drugi neće imati više šta da kažu pa će me ostaviti na miru", hajde da predjemo na posao:

2 – OSNOVNE TENDENCIJE U ISTORIJSKOJ ARHITEKTURI

Ma koliko to iritiralo našu sujetu, moraćemo priznati da arhitektura ne počinje sa nama i sa našim vremenom već da su njeni koreni mnogo, mnogo stariji. Verovati da je u prošlosti sve bilo unisono, bilo bi debilno. U svakom dobu radjale su se, razvijale, medjusobno sukobljavale, preplitale i polako odumirale različite tendencije pa je logično pretpostaviti da su se neke od njih prenele i u današnje doba. Bilo bi, takodje, pogrešno misliti da se neki novi stil radjao tek kada se neki stari potpuno ugasio. U suštini, nove tendencije su se javljale već prilikom prvih znakova opadanja i krize starih, preklapajući se i dugo koegzistirajući u istom prostoru i vremenu (Sl.1).

Sl.1 – Razvoj i preklapanje istorijskih stilova u arhitekturi

Dakle, istorijsku arhitekturu možemo zamisliti kao jednu veliku žilu kucavicu koja se grana, pulsira, a njeni ogranci (pojedini istorijski stilovi) se prepliću, spajaju jedan u drugi, naizgled gase u pojedinim ćorsokacima, a kasnije opet oživljavaju u raznim neovarijantama, uvek u živom pokretu, promeni i medjusobnom prožimanju. Medjutim, može se, takodje, zapaziti da svaki stil prolazi kroz neke tri osnovne faze i to:

a/ Rana **inovativna** faza, kada se stil formira i kada svaka realizacija predstavlja jedno novo iskustvo koje doprinosi globalnom konceptu stila.

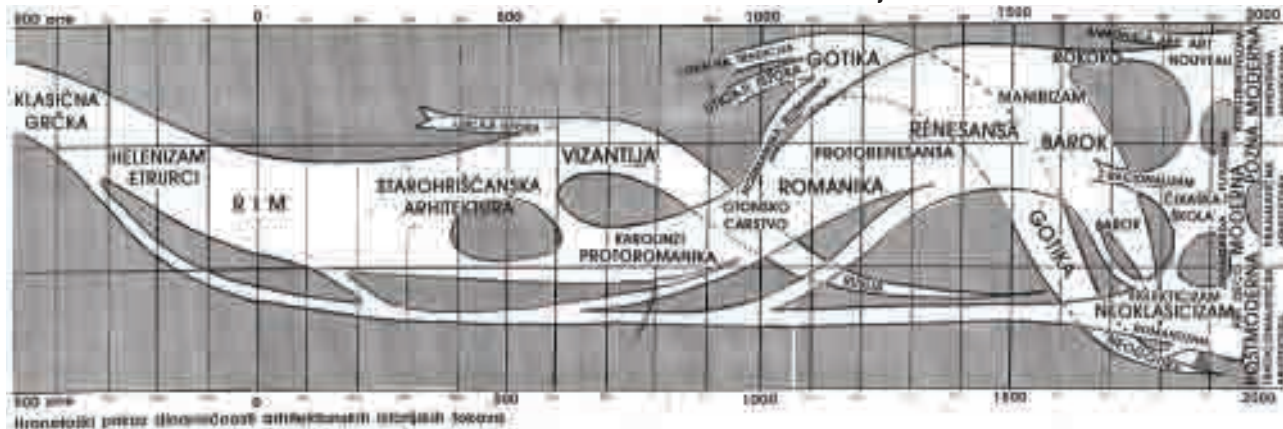
b/ Zrela **pragmatična** faza, koja je usmerena zadovoljavanju konkretnih i aktuelnih potreba korisnika i u kojoj se svi parametri stila dovode do savršenstva. Tokom vremena, ova faza prolazi kroz svoj završni, pozni vid, kao što su Helenizam u odnosu na Klasičnu Grčku, Manirizam u odnosu na Renesansu, ili Rokoko u odnosu na Barok.

c/ Faza kada stil nije više aktuelan i prelazi u kategoriju **tradicionalističke** arhitekture, odnosno arhitekture prošlosti. On definitivno postaje deo arhitektonskog nasledja, što ne znači da se i dalje ne primenjuje u praksi po posebnim željama i zahtevima naručilaca.

Ove tri osnovne kategorije su očigledno prisutne i u savremenoj arhitekturi pa ćemo na njima zasnovati našu radnu klasifikaciju aktuelnih arhitektonskih pravaca i tendencija. Medjutim, imajući u vidu specifičnosti našeg savremenog društva duboko utonulog u sve vidove tehnologija (pa i građevinskih), kao i potrebe da se prostor i ljudi zaštite od posledica ovog agresivnog tehnološkog razvoja, mi ćemo u klasifikaciju uvesti još dve izvedene kategorije: tehnološku i ekološku arhitekturu, koje ćemo kasnije detaljnije definisati kako bismo izbegli nesporazume koji proističu iz različite interpretacije pojedinih termina. Naša klasifikacija počinje, dakle, od pet osnovnih globalnih arhitektonskih tendencija i to:

- 1/ Racionalna arhitektura,
- 2/ Tehnološka arhitektura,
- 3/ Inovativna arhitektura,
- 4/ Tradicionalistička (istoricistička) arhitektura,
- 5/ Ekološka arhitektura.

Između svih ovih kategorija uspostavljaju se veze koje u zavisnosti od perioda mogu biti nekad intenzivne i razgranate, a nekad praktično zanemarujuće.

3 – OSNOVNE TENDENCIJE U SAVREMENOJ ARHITEKTURI

I u savremenoj arhitekturi dominiraju tri osnovne kategorije arhitektonskih tokova (**racionalna, inventivna i tradicionalistička arhitektura**), ali intenzivni tehnološki razvoj i degradacija životne sredine dovode do još dve kategorije karakteristične za današnje doba a to su **tehnološka i ekološka arhitektura**. Prvo ćemo pokušati da ove kategorije u najkraćim rečima definišemo:

1/ *Racionalna arhitektura*

Složeni kompleks arhitektonskih tendencija i pravaca, usmerenih na optimalno rešavanje aktuelnih problema današnjice. U prvom planu je uskladjivanje raspoloživih sredstava sa konkretnim potrebama korisnika, uz izbegavanje elemenata tradicionalne arhitekture i ornamentike. U ovu kategoriju se mogu svrstati Protomoderna, Rana moderna 20-ih, Internacionalni stil pre i posle II. sv. rata, Svedena, Anonimna, Utilitarna arhitektura, itd.

2/ *Tehnološka arhitektura*

Arhitektura u kojoj su konstrukcija i elementi tehnologije baza za formiranje arhitektonskog oblikovanja zgrade. Počinje još krajem XVIII veka izgradnjom utilitarnih metalnih objekata (mostova, železničkih stanica), da bi se u XIX veku prenela i na javne objekte, obuhvatajući pored metalnih i armirano betonske konstrukcije. U drugoj polovini XX veka strukturalni elementi se hipertrofiraju, usložavaju i postaju nosioci arhitektonskog oblikovanja preko High Tech-a i Slick Tech-a. Poslednjih godina ova arhitektura se sve tešnje vezuje sa ekspresivnom i ekološkom arhitekturom.

3/ *Inventivna arhitektura*

(Inovativna arh.) Lična, kreativna, autorska arhitektura, koja se ne oslanja ni na tradicionalne prototipove ni na aktuelnu projektantsku praksu. Zbog mnoštva individualnih autorskih stavova, nije koherentna, već predstavlja široku lepezu različitih kreativnih koncepata medju koje spadaju Art Nouveau, razne ekspresionističke tendencije, radikalna, ornamentalna, virtuelna arhitektura i druge.

4 – *Tradicionalistička (Istoricistička) arhitektura*

Arhitektura koja se trudi da u što čistijem vidu aplicira u sadašnjosti stilove i tendencije iz prošlosti. U repliciranju prošlosti moguće je striktno pridržavanje jednog određenog stila ili tendencije (na pr. Neoklasicizam), ali i kombinovanje raznih istorijskih pravaca, što vodi do raznih eklekticističkih postupaka. Ova arhitektura nastaje ili tako što neki pravac, u svoje vreme savremen, tokom vremena prelazi u kategoriju istorijskog uz kontinualnu primenu (gotika na pr.), ili tako što se nakon izvesnog vremenskog perioda neki istorijski stil reafirmiše u svojoj NEO-varijanti.

5 – *Ekološka arhitektura*

Termin je uveden 70-ih i označava arhitekturu koja, koristeći se principima održivog razvoja, teži da ublaži negativne posledice prekomerne potrošnje energetskih resursa i zagadjenja životne sredine. Teži se štednji energije, optimalnom osunčanju, korišćenju solarne i eolske energije, kao i reciklaži otpadnih materija. Preduzimaju se sve mere u cilju obezbedjenja zdravih uslova stanovanja, rada i korišćenja slobodnog vremena.

Hibridne tendencije

Kombinovanjem uticaja ovih pet osnovnih tendencija, formiraju se mnoge složene **hibridne** tendencije, medju koje spadaju:

(12) – **Strukturalni racionalizam**

Hibrid Racionalne i Tehnološke arhitekture. Koristi tehnologiju prvenstveno u cilju brže i jeftinije gradnje, a ne iz oblikovnih razloga.

(13) – **Naglašena arhitektura**

Arhitektura koja izlaz iz monotonije Internacionalnog stila traži i nalazi u hipertrofiranju primarne i ekstremnom artikulisanju sekundarne plastike objekta. Ovde spada i Pozna moderna 70-tih godina XX veka..

(14) – **Tranzitivna arhitektura**

Arhitektura koja predstavlja kombinaciju Racionalne i Tradicionalističke arhitekture, bilo kao kompromis ili kao ironična interpretacija (Rana Postmoderna 70-ih).

(15) – **Kontekstualna arhitektura**

Arhitektura koja teži da se prilagodi izgradnjom okruženju, uklapajući se u postojeće arhitepeve i poštujući spefični Genius loci.

(23) – **Tehno-vizionarska arhitektura**

Inventivna i visoko lična arhitektura koja svoje oblikovne vratolomije izražava jezikom High-tech-a i Slick-Tech-a.

(24) – Tehno–istoricistička arhitektura

Arhitektura koja kombinuje principe i elemente tehnološke i tradicionalne arhitekture. Karakteristična za Strukturalni inženjering XIX veka, ali i za neke savremene tendencije.

(25) – Eco–Tech arhitektura

Ekološka arhitektura koja svoje ciljeve postiže primenom visokih tehnologija.

(34) – Narativna arhitektura

Skup raznih pravaca od kojih svaki priča neku svoju priču, inspirišući se nekom specifičnom užom ili širom temom. Ovde izmedju ostalih spadaju: Romantična, Metaforička, Metafizička, kao i deo Populističke arhitekture.

(35) – Organska arhitektura

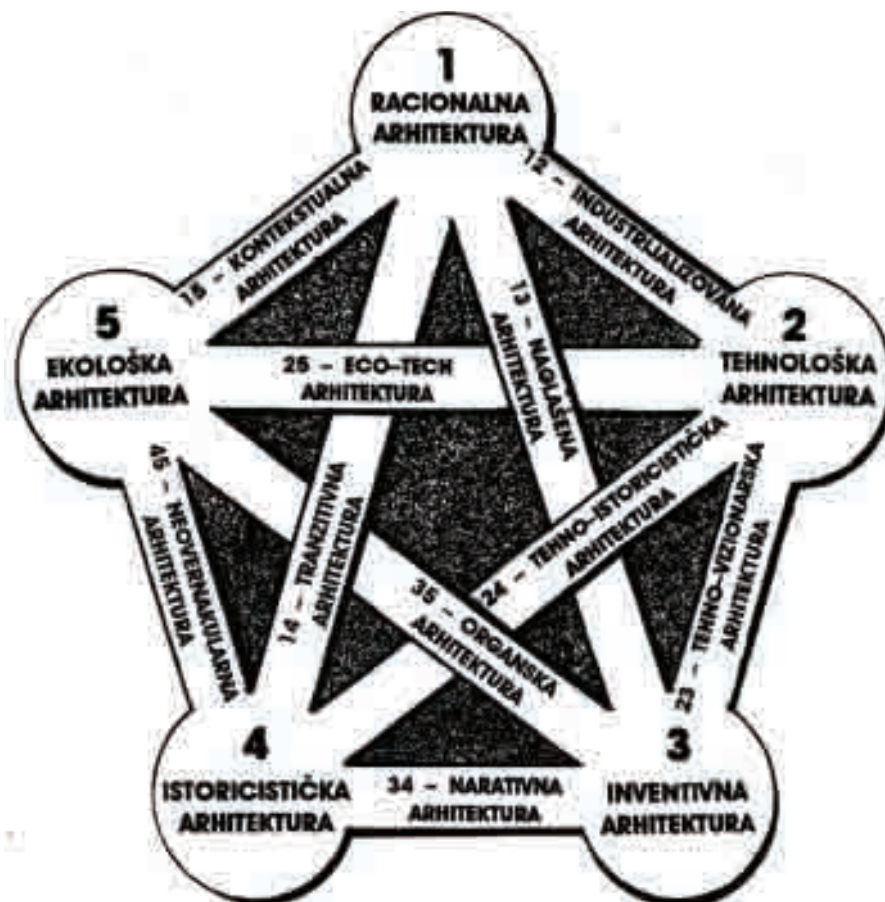
Arhitektura kod koje su delovi i celina tako usaglašeni da u sprezi sa korsnikom deluju sinhronizovano kao jedinstven organizam. Takođe se često insistira na skladnom ukla-panju u prirodno okruženje. U ekstremnim slučajevima, zgrada poprima biomorfni lik, više atraktivan nego prijatan za boravak.

(45) – Neovernakularna arhitektura

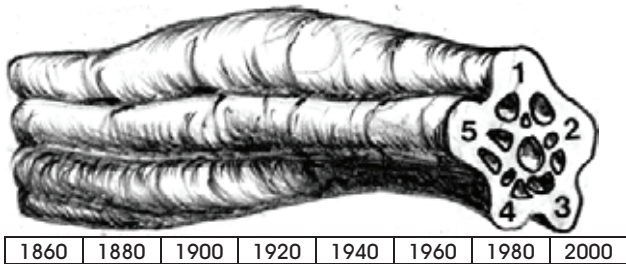
Segment tradicionalističke arhitekture koji se vezuje za lokalnu tradiciju, iskustva i atmosferu (Genius loci). Ovde se ne radi o vernom ili ironičnom podražavanju starih modela, već o obnovi određenog ambijenta uz doživljaj pripadanja istom. Zajedno sa **Istoricizmom** (40), formira kompleks **Tradicionalističke** arhitekture.

Na Sl.3 prikazani su šematski odnosi koji se uspostavljaju izmedju pojedinih osnovnih (1,3,4), izvedenih (2,5) i hibridnih tendencija u savremenoj arhitekturi. Svesni smo da jedna dobra klasifikacija treba da pokrije celokupnu materiju bez ostatka, ali smo na ovom mestu, u cilju veće preglednosti pokušali da izbegnemo preterano detaljisanje, pa makar nešto i izostavili. Naučite vi prvo ovo što je pred vama, pa ćete kasnije lako sami dopunjavati i menjati liste. Nama i jeste cilj da vas navučemo na tu igru...

Pa ipak, nikada nemojte zaboraviti da je struktura sa Sl.3, iako pregledna i lako sagledljiva, ipak isuviše suva i statična. Svaki element ili veza u njoj, tokom vremena raste ili opada, neminovno utičući i na sve ostale. Ceo taj proces se može prikazati kao neka veoma složena žila kucavica koja se proteže kroz vreme i pulsira u nekoj teško sagledljivoj aritmiji (Sl. 4). Praćenje dinamike pojedinih tendencija se može realizovati posmatranjem vremenskih poprečnih rezova ove žile, ali je to suviše složena i glomazna materija da bi o njoj ovde detaljnije govorili.

Sl.3 – Grafički pregled povezanosti osnovnih, izvedenih i hibridnih tendencija u savremenoj arhitekturi

Sl.4 – Šematski prikaz vremenske dinamičnosti i međusobne povezanosti pravaca u savremenoj arhitekturi.

Medjutim, ni to nije sve. Do sada smo vam prikazali samo jednostavne hibride nastale iz dve razne tendencije, ali šta je sa složenim hibridima nastalim iz tri pa i više tendencija, jer i njih ima? Tu smo pribegli (možda neopravdanom) uprošćavanju tako što smo kod pojedinih pravaca isključili manje važne parametre (ko nam samo dade to pravo?) i tako ih priključili nekom od jednostavnih bipolarnih hibridnih tendencija. Tu odmah sagledavate i opasnost ovakvih klasifikacija. Suviše su podložne subjektivnim vrednosnim stavovima autora. Istina, autori se trude da se vežu za neke postignute koncenzuse, ali to nije uvek dovoljno ubedljivo i vi uvek morate biti na oprezu – pročitajte, ali nemojte se odmah opredeljavati ni PRO ni CONTRA. Nikom ne verujte, pa ni meni!

4 – ZNAČAJ KLASIFIKACIJA PRAVACA U SAVREMENOJ ARHITEKTURI

Sećam se da je pre nekih tridesetak godina, jedan nadobudni švaba napravio listu od preko hiljadu kriterijuma kvaliteta savremenog stana, a onda je digao ruke od svega, pošto su svi konstatovali da je takva lista nepregledna, nepraktična i, praktično, neupotrebljiva. U suštini, dotični je podlegao sindromu “Poplave informacija”.

Takva opasnost preči i nama ako se upustimo u nekritičko kolekcionarstvo svih naziva pravaca i tendencija kojih možemo da se dočepamo. Njihov broj je ogroman, praktično neograničen, jer se i arhitektura manifestuje na nebrojene načine. Potrebno je, dakle, izvršiti određenu selekciju i prikazati ono što je najbitnije. Pri tome se, tokom vremena, javljaju nove tendencije koje traže

svoje mesto u ovakvim pregledima u zavisnosti od stepena rasprostranjenosti. S druge strane, postojeći pravci se vremenom transformišu, obogaćuju ili radikalizuju, što može da dovede do izmene pojedinih definicija. Klasifikaciju dakle treba shvatiti kao živu i promenljivu strukturu, koja prati promene u tokovima arhitekture, prilagođavajući im se i menjajući se.

Ako već krećemo u avanturu klasifikovanja, potrebno je prvo odrediti ciljeve takve jedne složene i diskutabilne rabote, uz pitanje da li je klasifikacija odraz neke objektivne situacije ili subjektivni proizvod našeg misaonog procesa? Nama se čini da je klasifikacija i jedno i drugo. Imajući u vidu da su u stvarnosti svi elementi jednog sistema, pa i pravci u savremenoj arhitekturi međusobno povezani (svaki sa svakim), cilj klasifikacije je da na osnovu izabranih kriterijuma izvrši selekciju ovih veza i da, prema utvrdjenim prioritetima, poveže srodne pravce u logične celine. Prilikom izbora kriterijuma obično se kombinuju neki šire prihvaćeni (pa stoga i objektivizirani) kriterijumi sa vrednosnim (subjektivnim) stavovima autora klasifikacije. Dok smo svesni ove dvojnosti, stvar je u redu, klasifikacije su samo **INFORMATIVNI** instrumenti, koji treba da omoguće lakši uvid u celinu savremenih arhitektonskih zbivanja. One, dakle, imaju prvenstveno edukativnu ulogu i ništa više. Nevolje nastaju kada njihovi autori počinju da ubedjuju sebe i druge da je data klasifikacija sasvim objektivna, da odražava na najprikladniji način složeni svet savremene arhitekture i da samo oni imaju pravo da je nadgrađuju i menjaju. Tako ne treba i ne sme da se radi...

Što se mene tiče, ja priznajem sledeće:

- a/ da sam kroz sopstvenu praksu potvrdio postojanje veoma velikog broja savremenih arhitektonskih pravaca i tendencija,
- b/ da bez nekog pomagala nisam u stanju da ih sve stalno držim pod kontrolom,
- c/ da je ova klasifikacija kakav takav radni instrument koji pre svega MENI pomaže da se snadjem u lavirintima savremene arhitekture, i da će (kao vidovita Zorka) “ako je pomogla meni, pomoći i drugima”,
- d/ da ćemo, možda koliko sutra, sve ovo izvrnuti naopačke i klasifikaciju izmeniti do

neprepoznatljivosti, a da će to možda biti rezultat nekih novih istraživanja, a možda i samo našeg čefa!

A sada, predlažemo da pogledate šta smo sve smestili u ovu našu prvu radnu verziju klasifikacije pravaca u savremenoj arhitekturi. Ako pronadjete bilo gde nešto novo, lepo i zanimljivo, lepo vas molim da nas obavestite, a da sa svoje strane predložite i neke nove načine klasificiranja i tako se uključite u ovaj posao. Bili bismo najsrećniji kada bi bilo mnogo zainteresovanih i kada bi se ovo pretvorilo u kontinualan istraživački proces, a posebno bi me radovalo ako bismo nakon nekih dvadesetak godina (meni je sada tek 72) došli zajednički do nečeg čega ne bismo morali da se stidimo ni pred međunarodnom stručnom javnošću. Molimo za pomoć i oko definicija koje su velikim delom pozajmljene (uvek je naznačeno odakle), a ako negde naletite na neku drugu zanimljivu klasifikaciju savremenih arhitektonskih pravaca obavestite nas i o tome.

Hvala unapred!

5 – RADNA KLASIFIKACIJA SAVREMENIH PRAVACA U ARHITEKTURI (bez definicija)

(10) – Racionalna arhitektura

(10)1 – Protomoderna pre I Sv.rata (Premoderna)

(10)2 – Moderna arhitektura (Moderni pokret) posle I Sv. rata

(10)21 – Totalna arhitektura

(10)22 – Ruska avangarda

(10)221 – Suprematizam

(10)222 – Ruski racionalizam

(10)23 – Rana Moderna 20-ih

(10)231 – Bauhaus

(10)232 – De Stijl (Neoplasticizam)

(10)233 – Purizam Le Corbusier-a

(10)234 – Neue Sachlichkeit (Funkcionalizam)

10)24 – Medjunarodni (Internacionalni) stil

(10)241 – Medjunarodni stil pre II Sv. rata

(10)242 – Harvard arhitektura

(10)243 – Medjunarodni stil posle II Sv. rata

(10)3 – Svedena arhitektura

(10)31 – Minimalizam

(10)32 – Hard arhitektura

(10)4 – Anonimna arhitektura

(10)41 – Legalna anonimna arhitektura

(10)42 – Korisnička arhitektura

(10)421 – Participacijsko projektovanje

(10)422 – Community arhitektura

(10)423 – Divlja gradnja

(10)43 – Adhokcizam

(10)44 – Parametarska (Sistemska) arhitektura

(10)5 – Utilitarna arhitektura

(10)51 – Socijalna gradnja

(10)52 – Nužni smeštaj

(10)53 – Odbrambena arhitektura

(10)6 – Naturalizam

(10)7 – Utopijska arhitektura

(10)8 – Rearhitektura

(10)23 – Grupa autora u saradnji sa Le Corbusier-om: Zgrada Ujedinjenig nacija, N.Y.

(20) – Tehnološka arhitektura

(20)1 – Strukturalni inženjering pre I Sv. rata (Strukturalizam)

(20)11 – Metalne strukture

(20)12 – Armirano betonske strukture

(20)2 – Konstruktivizam

(20)21 – Ruski konstruktivizam 20-ih

(20)22 – Madjarski aktivizam

(20)3 – Velike strukture

(20)31 – Megastrukture

(20)32 – Geodezijske kupole B.Fullera

(20)33 – Pneumatska arhitektura

(20)31 – R.Rogers: Lloydova zgrada, London

(20)4 – Tehnološka Pozna Moderna

(20)41 – High Tech

(20)42 – Slick Tech

(20)5 – Eksperimentalna arhitektura**(30) – Inventivna arhitektura****(30)1 – Art Nouveau**

(30)11 – Katalonska Moderna (A.Gaudi)

(30)12 – Art Nouveau u Belgiji i Francuskoj (V.Horta i dr.)

(30)13 – Austrijska Secesija i Jugendstil

(30)14 – Glazgovska škola

(30)15 – “Ruskij Modern”

(30)16 – Liberty stil u Italiji

(30)2 – Ekspresionizam pre II Sv. rata

(30)21 – Amsterdamska škola

(30)22 – Češki Kubizam

(30)23 – Nemački Ekspresionizam

(30)231 – Rani Ekspres. pre I Sv.rata

(30)232 – Nemački Ekspresionizam između dva rata

(30)3 – Ekspresionizam posle II Sv. rata

(30)31 – Geometrijski Ekspresionizam

(30)32 – Organski Ekspresionizam

(30)33 – Neoekspresionizam

(30)34 – Monumentalni Ekspresionizam

(34)35 – Neoruinizam

(34)36 – Buntovna (Riot) arhitektura

(30)4 – Radikalna arhitektura

(30)23 – E.Mendelsohn: Opservatorija, Neubabelsberg

(30)5 – Dekonstruktivizam**(30)6 – Heteroarhitektura (Heteromorfizam)****(30)7 – Fantastična arhitektura****(30)8 – Virtuelna arhitektura**

(30)81 – Electrographic arhitektura

(30)82 – Konceptualizam

(30)83 – “Papirnata” arhitektura

(40) – Istoriciistička arhitektura

(40)1 – Beaux Arts

(40)2 – Istorijske reminiscencije

(40)21 – Wrenesansa

(40)22 – Neo-Liberty

(40)23 – Neo-Paladianizam

(40)24 – Neo-Tudor

(40)25 – Neo-Vizantijska arh.

(40)26 – Neo-Džordžijanska arh.

(40)27 – Ostale tendencije

40(13) – Q.Terry: Riverside, London

(40)3 – Neoklasicizam

- (40)31 – Romantični klasicizam
- (40)32 – Revivalistički klasicizam
- (40)33 – Fundamentalni klasicizam
- (40)34 – Vernakularni klasicizam
- (40)35 – Ostale tendencije

(40)4 – Eklekticizam

- (40)41 – Ersatz arhitektura
- (40)42 – Ruski Socrealizam

(40)5 – Totalitarna arhitektura

- (40)51 – Nacistička reprezentativna arhitektura u Nemačkoj
- (40)52 – Fašistička reprezentativna arhitektura u Italiji
- (40)53 – Socrealistička reprezentativna arhitektura u komunističkim zemljama

(50) – Ekološka arhitektura**(50)1 – Energetska arhitektura**

- (50)11 – Zgrade za štednjom energije
- (50)12 – Zgrade sa korišćenjem prirodnih resursa

(50)2 – Zdrave zgrade

- (50)21 – Zelena arhitektura
- (50)22 – Ekološke strukture

(50)3 – Land arhitektura

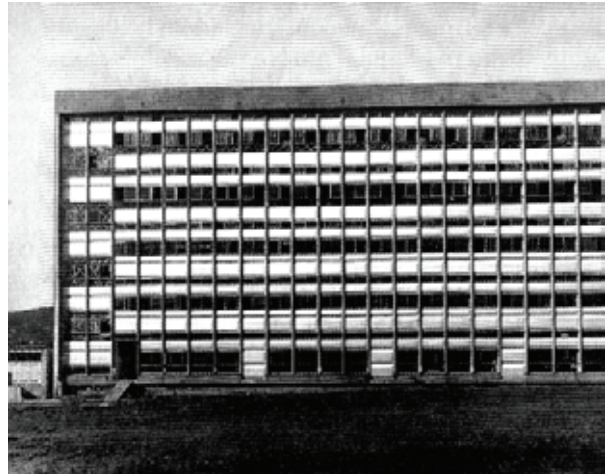
- (50)31 – Earth arhitektura
- (50)32 – Podzemna arhitektura

(50)4 – Low Tech arhitektura

(50)22 – Grupa autora: Valdorfska škola,

(12)31 – Industrijalizovana stambena izgradnja

(12)32 – Industrijalizovana izgradnja javnih objekata

(12)2 – J.Prouvé: SPA zgrada, Evian

(13) – Naglašena arhitektura**(13)1 – Art Deco****(13)2 – Brutalizam**

- (13)21 – Brutalizam Le Corbusiera
- (13)22 – Neobrutalizam

(13)3 – Skulptoralna Pozna Moderna

- (13)31 – Novi Senzualizam
- (13)32 – Strukturalizam A.van Eycka
- (13)33 – Ekstremno artikulisama pozna Moderna

(13)331 – Arhitektura akcije

(13)332 – Card-board arhitektura

(13)333 – Dirty realism

(13)4 – Prestižna arhitektura

- (13)41 – Birokratska arhitektura
- (13)42 – Korporacijska arhitektura

(13)5 – Intuitivni modernizam R.Meier-a

(13)2 – M.Peï – Moderna galerija, Vašington

B/ Hibridne tendencije**(12) – Strukturalni racionalizam**

- (12)1 – Čikaška škola
- (12)2 – Industrijalizovana izgradnja između dva rata
- (12)3 – Industrijalizovana izgradnja posle II Sv. rata

(14) – Tranzitivna arhitektura**(14)1 – Tranzitivni racionalizam**

(14)11 – Racionalni klasicizam

A.Perret-a i T.Garnier-a

(14)12 – Tranzitivni racionalizam
između dva rata(14)13 – Racionalizam A.Rossi-a
(Analoška arh.)**(14)2 – Postmoderna**

(14)21 – Istoriciška Postmoderna

(14)211 – Free style klasicizam

(14)212 – Postmoderni manirizam

(14)213 – Radikalni eklektizam

(14)214 – Nadrealistički klasicizam

(14)215 – Pragmatični klasicizam u
masovnoj stambenoj izgradnji

(14)22 – Figurativna arhitektura

(14)23 – Postmoderni ornamentalizam

(14)31 – Ch.Moore – Piazza d'Italia, New Orleans

(15) – Kontekstualna arhitektura**(15)1 – Envajermentalna arhitektura**(15)11 – Neopitoreskna arhitektura u
Engleskoj

(15)12 – Neoempirizam

(15)2 – Korelativna arhitektura

(15)21 – Mimikrijska arhitektura

(15)22 – Kontrasna arhitektura

(15)3 – Regionalizam

(15)31 – Kritički regionalizam

(15)32 – Bioregionalizam

(15)21 – Feilden & Mawson: Friars Quay Housing,
Norwich, Norfolk**(23) – Tehno-vizionarska arhitektura****(Tehnomorfizam)****(23)1 – T.V. arhitektura pre I Sv. rata****(23)2 – T.V. arhitektura između dva rata****(23)3 – T.V. arhitektura posle II Sv. rata**

(23)31 – Kinetička arhitektura

(23)321 – Italijanski Futurizam

(23)322 – Archigram grupa

(23)323 – Japanski Metabolizam

(23)324 – Mobilna arhitektura

(23)32 – Tehnoekspresionizam

(23)33 – Dead tech

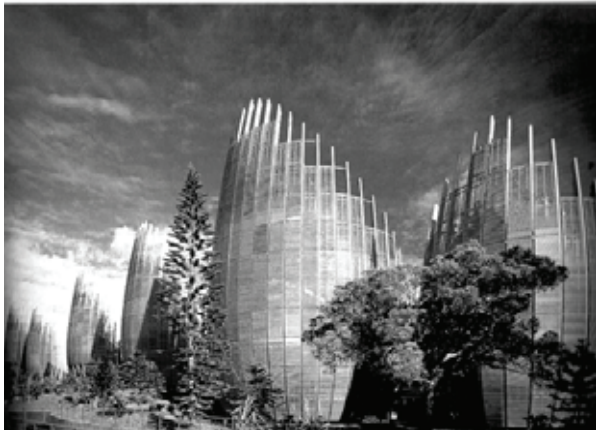

(23)322 – Grupa "Archigram": Walking city

(24) – Tehno-istoriciška arhitektura**(24)1 – Tehnoistoricizam 19. veka****(24)2 – Tehnoistoricizam 20. veka**

(24)1 – H.Labrouste: Biblioteka S-te Genevieve, Pariz

(25) – Eco-Tech arhitektura**(25)1 – Konceptualni Eco-Tech****(25)2 – Formalni Eco-Tech**

(25) – R.Piano: Kulturni centar, Papua

(34) – Narativna arhitektura**(34)1 – Romantična arhitektura****(34)2 – Metaforična arhitektura****(34)3 – Metafizička arhitektura**

(34)31 – Sakralna arhitektura

(34)32 – Kontemplativna arhitektura

(34)33 – Correalizam

(34)34 – Kosmička arhitektura

M.Mozune

(34)35 – Simbolizam

(34)4 – Potrošačka arhitektura

(34)41 – Bajkovita arhitektura

(34)42 – Archizoom

(34)43 – Pop

(34)44 – Hipersenzualizam (Supersenzualizam)

(34)45 – Supermanirizam

(34)5 – Camp**(34)6 – Kič**

(34)4 – M.Graves: Hotel "Delfin", Disneyland, CA

(35) – Organska arhitektura**(35)1 – Organska arhitektura pre I Sv. rata**

(35)11 – Organska arhitektura

F.L.Wrighta

(35)12 – Ostale organske tendencije

(35)2 – Organska arhitektura između dva rata

(35)21 – Organska arhitektura

H.Häringa, A.Aalto i H.Scharouna

(35)22 – Organska arhitektura

F.L.Wrighta između dva rata

(35)23 – Ostale organske tendencije

(35)3 – Organska arhitektura posle II Sv. rata

(35)31 – Organska arhitektura B.Goffa

(35)32 – Arcologija P.Solerija

(35)33 – Tenzilna arhitektura F. Otta

(35)34 – Biomorfna arhitektura

(35)1 – B. Prince: Price house

(45) – Neovernakularna arhitektura**(45)1 – Neovernakularna arhitektura pre I Sv. rata**

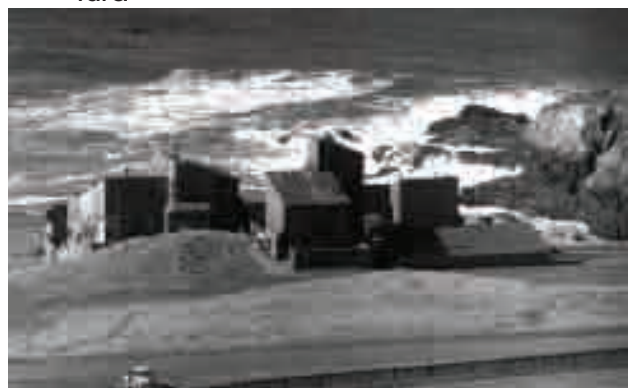
(45)11 – Arts & Crafts arhitektura

(45)12 – Shingle stil

(45)2 – Trajne tendencije

(45)21 – Neofolklorna arhitektura

(45)22 – Gradska vernakularna arhitektura

(45)2 – Ch.Moore – Condominium, CA

6 – PREGLED PRAVACA U SAVREMENOJ ARHITEKTURI PO ABECEDI

I radna verzija

A

Adhokcizam (10)43
 Amsterdamska škola (30)21
 Anonimna arhitektura (10)4
 Archigram grupa (23)322
 Archizoom (34)42
 Arcologija P.Solerija (35)32
 Arhitektura akcije (13)331
 Arm. betonske strukture (20)12
 Art Deco (13)1
 Art Nouveau (30)1
 Art Nouveau u Belgiji i Francuskoj (30)12
 Arts & Crafts arhitektura (45)11

B

Bajkovita arhitektura (34)41
 Bauhaus (10)231
 Beaux Arts (40)1
 Bečka Secesija (30)13
 Biomorfna arhitektura (35)34
 Bioregionalizam (15)32
 Birokratska arhitektura (13)41
 Brutalizam (13)2
 Brutalizam Le Corbusier-a (13)21
 Buntovna (Riot) arhitektura(30)36

C

Camp (34)5
 Card-board arhitektura (13)332
 Community arhitektura (10)422
 Correalizam (34)33

Č

Češki Kubizam (30)22
 Čikaška škola (12)1

D

Dead tech (23)33
 Dekonstruktivizam (30)5
 De Stijl (Neoplasticizam) (10)232
 Dirty realism (13)333
 Divlja gradnja (10)423

E

Earth arhitektura (50)31
 Eco-Tech arhitektura (25)
 Eklekticizam (40)4
 Ekološka arhitektura (50)
 Ekološke strukture (50)22
 Eksperimentalna arhitektura(20)5
 Ekspresionizam posle II Sv.rata (30)3

Ekspresionizam pre II sv. rata. (30)2
 Electrographic arhitektura (30)81
 Ekstremno artikulisama pozna Moderna (13)33
 Energetska arhitektura (50)1
 Envajermentalna arhitektura(15)1
 Ersatz arhitektura (40)41

F

Fantastična arhitektura (30)7
 Fašistička reprezentativna arhitektura u Italiji (40)52
 Figurativna arhitektura (14)22
 Formalni Eco-Tech (25)2
 Free style klasicizam (14)211
 Fundamentalni klasicizam (40)33

G

Geodezijske kupole B.Fullera (20)32
 Geometrijski Ekspresionizam (30)31
 Glazgovska škola (30)15
 Gradska vernakularna arhitektura (45)22

H

Hard arhitektura (10)32
 Harvard arhitektura (10)242
 Heteroarhitektura (Heteromorfi-zam) (30)6
 High Tech (20)41
 Hipersenzualizam) (34)44

I

Industrijalizovana izgradnja izmedju dva rata (12)2
 Industrijalizovana izgradnja javnih objekata (12)32
 Industrijalizovana izgradnja posle II. svetskog rata (12)3
 Industrijalizovana stambena izgradnja (12)31
 Inventivna arhitektura (30)
 Istoriciistička arhitektura (40)
 Istoriciistička Postmoderna (14)21
 Istorijske reminiscencije (40)2
 Italijanski Futurizam (23)321

J

Japanski Metabolizam (23)323
 Jugendstil u Nemačkoj (30)14

K

Katalonska Moderna (30)11
 Kič (34)6
 Kinetička arhitektura (23)31
 Konceptualizam (30)82
 Konceptualni Eco-Tech (25)1
 Konstruktivizam (20)2
 Kontekstualna arhitektura (15)
 Kontemplativna arhitektura(34)32
 Kontrasna arhitektura (15)22
 Korelativna arhitektura (15)2
 Korisnička arhitektura (10)42
 Korporacijska arhitektura (13)42
 Kosmička arh.M.Mozune (34)34
 Kritički regionalizam (15)31

L

Land arhitektura (50)3
 Legalna anonimna arh. (10)41
 Liberty stil u Italiji (30)17
 Low Tech arhitektura (50)4

M

Madjarski aktivizam (20)22
 Megastrukture (20)31
 Metalne strukture (20)11
 Medjunarodni (Internacionalni) stil (10)24
 Medjunarodni stil posle II Sv. rata (10)243
 Medjunarodni stil pre II Sv. rata (10)241
 Metafizička arhitektura (34)3
 Metaforična arhitektura (34)2
 Mimikrijska arhitektura (15)21
 Minimalizam (10)31
 Mobilna arhitektura (23)324
 Moderna arhitektura (Moderni pokret) posle I Sv. rata (10)2
 Monumentalni Ekspresionizam (30)34

N

Nacistička reprezentativna arhitektura u Nemačkoj (40)51
 Nadrealistički klasicizam(14)214
 Naglašena arhitektura (13)
 Narativna arhitektura (34)
 Naturalizam (10)6
 Nemački Ekspresionizam (30)23
 Nemački Ekspresionizam izmedju dva rata (30)232
 Neobrutalizam (13)2

Neo–Džordžijanska arh. (40)26
 Neoekspresionizam (30)33
 Neoempirizam (15)12
 Neofolklorna arhitektura (45)21
 Neoklasicizam (40)3
 Neo–Liberty (40)22
 Neomodernizam R.Meiera (13)5
 Neoruinizam (30)35
 Neo–Paladijanizam (40)23
 Neopitoreskna arhitektura u Engleskoj (15)11
 Neo–Tudor (40)24
 Neovernakularna arhitektura (45)
 Neovernakularna arhitektura u 19. v. (45)1
 Neo–Vizantijska arh. (40)25
 Neue Sachlichkeit (Funkcionalizam) (10)234
 Novi Senzualizam (13)31
 Nužni smeštaj (10)52

O

Odbrambena arhitektura (10)53
 Organska arhitektura (35)
 Organska arh. B.Goff–a (35)31
 Organska arhitektura F.L.Wright–a između dva rata (35)22
 Organska arhitektura F.L.Wright–a pre I Sv.rata (35)11
 Organska arhitektura H.Häringa, A.Aalta i H.Scharouna (35)21
 Organska arhitektura između dva rata (35)2
 Organska arh. posle II Sv. rata (35)3
 Organska arh. pre I Sv. rata (35)1
 Organski Ekspresionizam (30)32

P

“Papirnata” arhitektura (30)83
 Parametarska (Sistemska) arhitektura (10)44
 Participacijsko projektovanje (10)421
 Pneumatska arhitektura (20)33
 Podzemna arhitektura (50)32
 Pop (34)43
 Postmoderna (14)2
 Postmoderni manirizam (14)212
 Postmoderni ornamentalizam (14)23
 Potrošačka arhitektura (34)4
 Pragmatični klasicizam u masovnoj stambenoj izgradnji (14)215
 Prestižna arhitektura (13)4

Protomoderna pre I Sv.rata (10)1
 Purizam Le Corbusier–a (10)233

R

Racionalizam A.Rossi–a (Analoška arh.) (14)13
 Racionalna arhitektura (10)
 Racionalni klasicizam A.Perret–a i T.Garnier–a (14)11
 Radikalna arhitektura (30)4
 Radikalni ekleticizam (14)213
 Rana “Herojska” Moderna 20–ih (10)23
 Rani Ekspresionizam pre I Sv. rata (30)231
 Rearhitektura (10)8
 Regionalizam (15)3
 Revivalistički klasicizam (40)32
 Romantična arhitektura (34)1
 Romantični klasicizam (40)31
 Ruska avangarda (10)22
 “Ruskij Modern” (30)16
 Ruski konstruktivizam 20–ih(20)21
 Ruski racionalizam (10)222
 Ruski Socrealizam (40)42

S

Sakralna arhitektura (34)31
 Shingle stil (45)12
 Simbolizam (34)35
 Skulptoralna Pozna Moderna (13)3
 Slick Tech (20)42
 Socrealistička reprezentativna arhitektura u komunističkim zemljama (40)53
 Socijalna gradnja(10)51
 Strukturalizam A.van Eycka(13)32
 Strukturalni inženjering pre I. sv. rata (Strukturalizam) (20)1
 Strukturalni racionalizam (12)
 Supermanirizam (34)45
 Supersenzualizam (34)44
 Suprematizam (10)221
 Svedena arhitektura (10)3

T

Tehnoekspresionizam (23)32
 Tehno–istoricistička arh. (24)
 Tehnoistoricizam 19. veka (24)1
 Tehnoistoricizam 20. veka (24)2
 Tehnološka arhitektura (20)
 Tehnološka Pozna Moderna(20)4
 Tehno–vizionarska arhitektura (Tehnomorfizam) (23)
 Tehno–vizionarska. arhitektura između dva rata (23)2

Tehno–vizionarska arhitektura posle II Sv. rata (23)3
 Tenzilna arhitektura F. Otta (35)33
 Totalitarna arhitektura (40)5
 Totalna arhitektura (10)21
 Trajne tendencije (45)2
 Tranzitivna arhitektura (14)
 Tranzitivni racionalizam (14)1
 Tranzitivni racionalizam između dva rata (14)12

U

Utilitarna arhitektura (10)5
 Utopijska arhitektura (10)7

V

Velike strukture (20)3
 Vernakularni klasicizam (40)34
 Virtuelna arhitektura (30)8

W

Wrenesansa (40)21

Z

Zdrave zgrade (50)2
 Zelena arhitektura (50)21
 Zgrade sa korišćenjem prirodnih resursa (50)12
 Zgrade za štednjom energije (50)11

KOMENTAR NA KRAJU PRVOG DELA

U prvom delu ovog materijala, prikazali smo vam jedan radni predlog klasifikacije pravaca u savremenoj arhitekturi, dok ćemo u daljem izlaganju krenuti sa definicijama koje će biti prućene odgovarajućim ilustracijama. Razume se, ako bude bilo korisnih sugestija, spremni smo da u klasifikaciju unesemo i odgovarajuće izmene i dopune. Ukoliko bude bilo interesovanja, a ocene ne budu previše katastrofalne, pokušaćemo da ovaj tekst opremimo i u vidu posebnog separata, u nadi da ćemo neupućenima kako tako pomoći da se snadju u ovoj, kao što i sami vidite, izuzetno složenoj materiji. Imamo mi i drugih pre-dloga, ali o tom, potom...

mu kako osvojio ovaj dio kao najvažnije djelo, dok je umjetnik čiji potpis nije najljepši uzalud.

Egipćani su kralje i kraljice bili izvrsni. Kao su dobili, natopili su vjetrove i kralje i kraljice u naravnim, povijesnim i umjetničkim prilikama, koje su bile usložnjenije i različitije nego u drugim kulturama — obliku obnova i izmjenjivosti bratstva i sestre. Na to su njih kao i na njihove nastave i na jezik bilo samo potuljivost — dakle, važna pojedinosti, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti. To je bilo predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti. To je bilo predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Ono što je značajno u ovom, upornosti kip izumova i dala velikih graditeljskih prilikama i različitosti medijama i materijalima. To je bilo predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Taj bitno je bio predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

Činilo se da je najvažnije predloženo vladari tako, da su stajali odmah i vikali: „To je to! To je to!“ i naposljetku u tom liku neke vladare, koje vladare da bude u ovom slučaju — a taj je bio samo došlo od svih drugih vladara, ali zapravo ne stvarajući vrijednosti.

IN MEMORIAM

Prof. Arh. UROŠ MARTINOVIĆ

Pre pola veka, tačnije, u oktobru 1953., pošto smo srećno upisali treću godinu, pružila nam se prilika da sami biramo projektantski atelje u kome ćemo nastaviti studije. Ako se ne varam, bilo je pet ateljea u kojima su nastavu vodili profesori M.Baylon, M.Zloković, S.Kliska, D.Leko i B.Nestorović. Bilo nas je pet ortaka koji smo već kidisali na konkurse, ali smo se podelili tako što su Iva Petrović i Iva Simović otišli kod Zlokovića, dok smo Leon Lenarčić, Miša Mitić i moja malenkost izabrali atelje Prof. Kliske koji je tada bio jedan od najvećih stručnjaka u zemlji za zdravstvene objekte i jasno opredeljen za tada tek prodiruću Modernu. Nikada se nismo pokazali zbor izbora, ali ne toliko zbog Profesora Kliske, koliko zbog njegova dva, već po malo zakasnela asistenta arhitekata Milorada Pantovića i Uroša Martinovića, koji su bili i mudri pedagozi, i veliki arhitekti i dragi prijatelji. Posebno prisran kontakt ostvarili smo sa Urošem koji nas je čak pripustio u svoj kabinet, gde smo mogli da se baškarimo kao kod svoje kuće, pa čak i da radimo konkurse, što smo izdašno koristili pa i preko svake mere. Postali smo rutineri spremni da u roku od nedelju-dve odradimo bilo koji konkurs, a Uroš nas je zbog toga roditeljski prekorevao. Tako je jednom išao na neki put u Crnu Goru, pa nam na rastanku kaže: "Ja sada idem na tri dana, a vi mi čuvajte ate-

lje. I nemôjte, 'bem vi Bôga, da za to vreme zdrlijate opet neki kônkurs!". Reče on to u šali a mi kako on na vrata, odmah se bacismo na jedan konkurs čije smo podloge već pripremili. Radili smo kao besni i računali da će se trećeg dana Uroš vratiti popodne. I tako taman mi počeli oko podne da se pakujemo, kad eto njega na vrata. Odmah je seo, opsovao kao na odlasku i kratko naredio: "Otvoraj to!", a mi kao zecovi, drhtimo ne što se bojimo njega, već ovoga šta će reći... Gleda on pažljivo, skenira malo projekat, malo nas pa kaže: "Biće otkup, oca vam fušerskog!". I tako je i bilo. Nepogrešivo je umeo da oceni sve i svakog u profesiji, ali nikada nije bio ni neprijatan ni zao, dobar čovek je bio!

Profesor Kliska je umeo da ceni kakav je ko, ali Uroš je mogao više – on je umeo da proceni i **šta ko može**. Kliska je iz celog ateljea cenio samo dvojicu: Mišu Mitića za koga je tačno konstatovao da je van svih kategorija i Slavka Vuleševića koga je smatrao idealnim saradnikom, tako da se i Slavko (čiji je jedan projekat prikazan u ovom broju) kasnije razvio u vrhunskog eksperta za zdravstvene objekte. Mi ostali smo za njega bila samo "siva masa", ali ne i za Uroša, koji je umeo da ceni ekspresionistički izraz jednog Vukote Vukotića i kristalno jasni purizam Leona Lenarčića, pa je mudro podupirao i moje krajnje mucajuće naklonosti prema F.L.Wrightu, koje sam kasnije nesrećno zapustio odajući se alkoholizmu Industrijske Moderne.

Pričali su nam da je na fakultetu nekoliko godina ranije bilo svakojakih pogromaških događaja, ali nas je, srećom, to mimoišlo. Nije bilo mnogo komunista, a i oni nisu bili neka strašila, pa je atmosfera bila sasvim prijatna. Za to su u velikom meri bila zaslužna i dvojica asistenata, Bogdan Bogdanović i Uroš. Bili su komunisti ali ne i **komunjare!** Uvek su smirivali sporne situacije i izbegavali dramatične obračune. Sećam se da je jednu takvu komunjaru više izigravala nego što je bila sekretarica Petrana, kod koje je Uroš često pio kafu. Sedi on tako jednog dana. pije kafu i čita tek dozvoljeni "Politikin zabavnik" pa se smeje iz basa; "Ho, ho, ho...e, ovi Pâjo vazda najeebe!". To se pro-

čulo po celom faksu u roku od pola sata i nekako se svima svidelo, Bog će ga znati zašto.

Naša godina nije bila velika, negde oko 80 nas i samo nekoliko komunista, a medju njima dve komunjare (manje više). Kada su na kraju studija Miši Mitiću i meni nakarikali karakteristike po kojima smo ispali državni neprijatelji br. 1. i 2., mi udri u kuknjavu kod Uroša a on sredi tu stvar u roku od 24 sata. Uroš prosto nije trpeo nikakva zlostavljanja, to mu nije prijalo... U znak zahvalnosti nikada mu nismo ispričali šta smo sve tokom studija radili toj dvojici i kako smo ih zezali kao male majmune!

A da je još u to doba bio moćan arhitekta, bio je, svaka mu čast! Potpuno svestan krize u koju je iz dana u dan sve više upadao posleratni Internacionalni stil, on se u svim svojim projektima uspešno upinjao da izbegne monotoniju i zgradu učini prepoznatljivom. Može se reći da je Uroš bio jedan od protagonista tzv. skulptoralne Pozne Moderne (termin Ch. Jencksa), i da je oformio čitavu plejadu darovitih momaka i devojaka koji su kasnije nastavili njegovim putem.

Poslovni kompleks u ul. 27. Marta u Beogradu

Uroš je bio veliki majstor da ceni i oceni projektantsku nonšalanciju. Kada on za nečiju skicu kaže "Kruuto je...", taj nesrećnik mirno cepa planove i počinje sve ispočetka. Smatrao je da koncepcija treba da bude jasna, pregledna i logična, nije bio od onih koji su smatrali da se iza jedne globalističke arhitekture mogu kriti razne funkcije (kao kod Mies van der Rohe-a, na pr.).

U seriji neobrutalističkih realizacija posebno mesto (bar za mene) zauzima poslovni kompleks u ul. 27. Marta u Beogradu koji se gradio preko 18 godina i koji je tokom vremena trpeo raznorazne izmene. Pa ipak, i pored svih iskušenja, radi se o jednom jasno artikulisanom i, za naše uslove dobro izvedenom kompleksu koji još uvek odlično funkcioniše i dobro markira prostor izmedju ulica 27. Marta i Knez Danilove.

Pred sam kraj studija pozove Uroš Leona Lenarčića, Mišu Mitića i mene da radimo idejno rešenje za beogradsku duševnu bolnicu i tako radi informacija odemo mi u postojeće ruševno zdanje na Guberevcu kod direktora Dr. Žučee, Uroševog prijatelja (pojma nemam kako mu je bilo pravo ime). Dr. Žučea telefonira i gleda kako mi zjakamo na neke čudne slike na njegovom pisaćem stolu i glasno komentarišemo šta li bi one trebalo da predstavljaju. Neke dramatične ali ne i dovoljno eksplicitne scene, pa mi pustismo mašti na volju zajedno sa Urošem. Kada smo završili sa torokanjem kaže Dr. Žučea.: "E, baš lepo, gospodo, ove slike služe za dijagnoziranje pojedinih duševnih poremećaja, pa vam sa zadovoljstvom mogu reći da ste svi koliko vas ima zreli za hospitalizaciju". Poče on da navodi neke manijakalne depresije, latentne šizofrenije, paranoju i ko zna šta sve još, ali ga Uroš prekide, opet uz krepku psolvku i postavi stvari na svoje mesto. Ništa od posla nije bilo, a mi smo nakon toga brzo diplomirali i otišli svojim putevima, tako da sa Urošem ja više nisam saradjivao, dok su Leon i Miša s njim, Miletom Glavičkim i Duletom Hijavatom zajedno kao koautori saradjivali na izradi Urbanističkog plana centralne zone Novog Beograda i to je ispalo kako treba, samo nije dovršeno kako treba, što je uostalom odlika svih naših velikih operacija.

Poslovni kompleks u ul. 27. marta u Beogradu

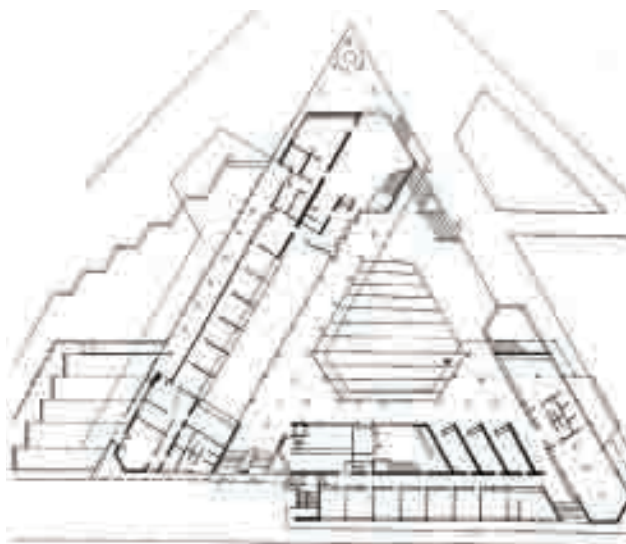
Zanimljivo je da akutni "Wrightitis" nije sasvim mimoišao ni Uroša. Koristeći se trougaonim modulom on projektuje šarmantni mali tržni centar "Fontana" na Novom Beogradu. U svoje vreme je ovaj mali objekat bio velika atrakcija jer je svojim neuobičajenom osnovom prijatno osvežavao dosta monotonu ortogonalnu matricu ovog dela grada.

Sa Urošem Martinovićem gasi se plejada ranih posleratnih modernista u Beogradu, koji su izdišući Internacionalni stil preveli u živahnije vode istraživanjem novih puteva i mogućnosti. Međutim, njegov pedagoški rad ni u čemu ne zaostaje iza njegove projektantske prakse. Iznedrivši celu plejadu izuzetnih arhitekata koji su nastavili i nadgradili njegovo delo, Uroš se umnostručio, a mnogi djaci njegovih bivših djaka, možda ne znajući, nose u sebi nešto od njegove krvi, oni su njegovi duhovni unuci...

Postoje usamljeni i autohtoni stvaraoci, koji niti nešto drugima duguju, niti ko išta njima duguje, kao što je bio Vukota Vukotić koji nikoga nije hteo da oponaša a njega niko nije mogao da oponaša. Međutim, postoje i ljudi koji kao da su stvoreni da svoja znanja i umenja nesebično zrače i prenose na sve koji ga okružuju, ne tražeći ništa za uzvrat. Duhovno zračenje Profesora Uroša Martinovića je bilo dugo i moćno, i ono još uvek deluje preko njegovih naslednika i svih onih kojima su na srcu iskrenost, jasnoća, znanje i visoki profesionalizam. On nije bio samo ličnost, on je bio institucija! (M.Č.)

Tržni centar "Fontana" na Novom Beogradu (1963) je projektovan uz pomoć trougaonih modula, ali uz mnogo slobode i pokrenutosti. Opasnost da se iz monotone tada uobičajenih, ortogonalnih mreža, upadne u formalističku igru kristalastih formi, atraktivnih mada teško upotrebljivih, Uroš je u potpunosti izbegao. Njegov jasni i logični tok razmišljanja doveo je ne samo do funkcionalnog rešenja i prijatnog pokretanja okolnog, dosta tvrdog i monotonog ambijenta, već je afirmisao i neortogonalne mreže dokazavši da one za dobrog projektanta ne predstavljaju nikakvo ograničenje. Ova zanimljiva kombinacija Moderne i Wrightove organske arhitekture otvorila je širom vrata organskoj arhitekturi kod nas kroz koja za čudo skoro niko nije prošao. Neki su spas iz monotonije potražili u vernakularnoj arhitekturi, neoekspresionizmu i hipersenzualizmu, dok se većina i dalje čvrsto držala neobrutalizma, minimalizma i skulptoralne Pozne Moderne.

СЕЋАЊЕ: УРОШ МАТИНОВИЋ

Одлазак великог градитеља

Био је највољенији професор Архитектонског факултета

Средњом недеља у најразличитијем нашем месецу остаће забележена као значајна календарска алинеја у историји српске архитектуре. Првог дана те недеље одржан је пленум Већа добитника Велике награде за архитектуру Србије, на коме је одлучивано о лауреату за 2003. годину. Најстарији члан Већа, архитекта Урош Мартиновић, дозјел српских градитеља и беспоговорно највољенији професор Архитектонског факултета, дошао је на саставак уз помоћ пратиоца, у критичном здравственом стању, са намером да лично предложи кандидата за Велику награду, како би она и овога пута дошла у праве руке.

И можда, како се то учинило присутнима, да се последњи пут види са својим ученицима, да се поздрави и чује са својим саборцима са којима је више од пола века градио Београд, и са којима се, са чврсте позиције, бескомпромисно бордио за општу културу, за хуманни простор, за лепе људе и велику архитектуру. Урош је такође дошао да предложи да кандидат за награду буде архитекта Богдан Ђукић, градитеља који је каријеру започео још 1940. године и био мост са нашим послератним генерацијама. Урош предлог је једногласно прихваћен, што је случај без преседана у двадесетдогодишњој традицији Велике награде, истовремено и доказ исподобног поштовања Урошеве личности.

На овом састанку, сада се теги види, неке чудне езотерије започеле су припреме за пројекат 85-годишњег Урошевог јубилеја. Има-

јући у виду колико је Урош Мартиновић велико име у српској архитектури; да је он као професор и декан Архитектонског факултета одгајао бројне и најуспешније генерације младих архитеката; да је био директор Института за урбанизам и архитектуру Србије; да је аутор урбанистичког решења центра Новог Београда, да је у њему пројектовао прву јавну грађевину: центар МЗ „Фонтана“; да је пројектовао бројне новобеоградске стамбене објекте и више маркитних објеката у старом делу града; да је аутор урбанистичких планова Будве, Београда, Петрова на мору;

да је двоструки добитник Октобарске награде Београда, као и Седмојулске награде, добитник многих конкурса и бројних стручних и друштвених признања, да је добитник Велике награде за архитектуру, да је члан и оснивач Академије за архитектуру Србије – договорено је да се четиричлани Скупштински триумф упути предлог да на његов рођендан, 24. марта, у Скупштини града организују свечани пријем.

Судбина је прилушила на саставак Већа. Неубојачено брзо, само кроз два дана, градоначелник интерђује предложени свечаност. Али, пратила судбина, кога представљају са косом у руци, бржи је од наших оквирних жеља. Четвртог дана после неславног скупа београдских архитеката, 16. јануара, јављено је да је то био последњи Урошев састанак са колегама и његова последња возња лифтом у Дому инжењера у Кнез-Милошевој 7.

Отпиао је Урош под окриле Сент-Егзиперијеве Седме планете, на којој, како славни писац каже, „има сто једанаест краљева, осам хиљада географа, пет стотина хиљада послоних људи, триста једанаест милиона уображених људи“. А могао је рећи и само један, јединствен, немонументал, неуобичајен; заводно речат, мудар и чудесно маштовит човекољубиви архитекта. Завесена која је у свим формуларима планете да месту „лме и прелиме“ уписао – Урош Мартиновић, а у рубрици „српсконовест“ – архитектура.

Михајло Митровић

CRTEŽI OLOVKOM LJUBOMIRA-LJUBE IVANOVIĆA (1)

iz knjige "Crteži – Jugoslovenski predeli", Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1937

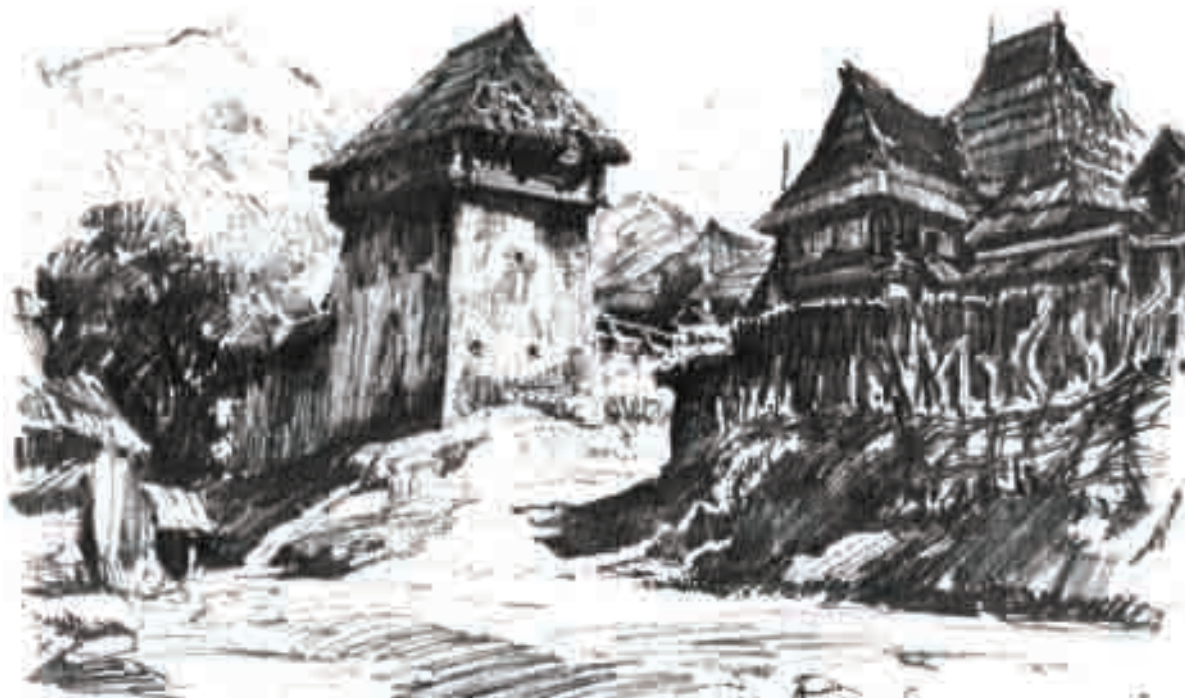
Kula Minčeta u Dubrovniku

Gornja Porta u Ohridu

Ljubomir Ivanović (1882–1945) pripada grupi srpskih impresionista. Tokom vremena napušta ulje i posvećuje se crtežima i grafici. Medjutim, on ne zapostavlja svoje sklonosti za sunčane pejzaže pa

i u svojim snažnim crtežima u olovci ostaje veran svojim impresionističkim opredeljenjima. Ostavio je dela koja se ubrajaju u najlepša ostvarenja srpske i evropske moderne grafike.

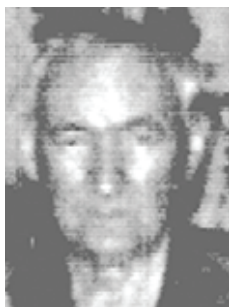

Dizdareva kula u Plavu

Uska ulica u Velesu

IN MEMORIAM
Arhitekta NIKOLA MAČEŠIĆ
 (1927–2003)

U našoj profesiji postoje dve vrste ljudi. Jedni su bučni i agresivni, željni afirmacije i medijske halabuke, dok su drugi povučeni, mirni i nekako nezainteresovani za ovozemaljsku slavu i taštinu. Oni su valjani i efikasni profesionalci o čijem se radu malo priča, ali bez kojih se ne može. Oni su so ove zemlje.

U takve časne pregaoce spada i naš dragi i poštovani prijatelj i kolega Nikola Maćešić iz generacije 51' Arhitektonskog fakulteta u Beogradu. Nakon završene srednje tehničke škole, radio je neko vreme kao tehničar u Gradjevinskom preduzeću "Vlasina" da bi se zajedno sa nama 1951. upisao na prvu godinu i protutnjao kroz studije, ako se ne varam, bez nekih problema. Diplomirao je u junu 1957. Sećam se da smo diplomske radove branili istoga dana. Onda nas je život razdvojio. On se specijalizovao i tokom vremena afirmisao kao izvršni statičar, pa se i zaposlio u malom preduzeću "Statičar", gde je proveo nekoliko godina, a zatim je prešao u veliki "Komgrap". U "Komgrapu" je radio kao projektant konstrukcija, u operativi i na kraju u planskoj službi gde je ostao do penzionisanja.

I to je to. Nije imao svoje izložbe, nije pravio svoje monografije, nije davao izjave za štampu, nije se čak bavio ni politikom. Bio je valjani privrženik svoje profesije i svoje specijalnosti koja je nevidljiva ali i neophodna. Nije bio poznat u široj stručnoj javnosti, ali su ga njegovi saborci itekako dobro poznavali i cenili njegov rad, a to je jedino priznanje koje je časnom čoveku potrebno. Na mesečne generacijske sastanke u kafani hotela "Mažestik" rado je i redovno dolazio.

Dok smo mi na sav glas torokali i menjali informacije i žalopojke o zdravlju i našoj deci koja se potucaju u inostranstvu, od njega se nije mogla čuti ni reč žalbe. Bilo mu je prijatno u društvu starih drugara i drugarica, to se dalo osetiti, ali nije bio pričljiv, svoje nevolje je čuvao za sebe. Tako nismo ni slutili da je bio bolesniji nego što je izgledao, a njegova iznenadna smrt, iskreno nas je potresla i ražalostila.

Svi mi iz generacije 51' svesni smo naše vremešnosti i prolaznosti, a ova okupljanja su možda jedan način zbijanja redova pred neminovnošću onog što je pred nama. Nekako nam je lakše ako znamo da smo u ovim godinama okruženi prijateljima koji nas razumeju i koji će nas se sećati. Živi smo dok nas se sećaju i to je jedan od razloga što arhitekti tako rado i mnogo zidaju. Mi zidamo kuće za druge ali i za sebe, to su naši memorijali. Međutim, ima i manje vidljivih memorijala, a to su one niti prijateljstva izatkane između ljudi, koje ih nadživljavaju i prerastaju u sećanja. Takva sećanja će pratiti i našeg dragog prijatelja i kolegu Nikolu na putu u nepoznato. (M.Č.)

Arh. Nikola Maćešić na pedesetogodišnjici generacije

Izdavač časopisa:

Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju "ARD",

Beograd, Zmaj Ognjenog Vuka 4

Tel.:(011)36.91.787, EMail: smika@EUnet.yu

Urednik: Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.

Ovaj broj (I. izdanje) umnožen je u 150 primeraka i distribuirana se besplatno polaznicima našeg Pripremnog tečaja za studije arhitekture, kao i poslovnim prijateljima Biroa "ARD".